

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Особливості соціалізації учнів
Нової української школи засобами
театрального мистецтва**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, групи 613

Бомпа Флоріна-Лорідана Сорінівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент **Предик А.А.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

АНОТАЦІЯ

Бомпа Ф.-Л. Особливості соціалізації учнів Нової української школи засобами театрального мистецтва. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня “магістр” зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 81 с.

Дослідження присвячене вивченню особливостей соціалізації учнів Нової української школи. Розкрито теоретичні аспекти соціалізації молодших школярів, її сутність та значення для формування соціальних компетентностей у сучасному освітньому процесі. Визначено роль театрального мистецтва як засобу розвитку комунікації, емоційної стійкості, творчих здібностей і взаємодії учнів. Розкрито механізми впливу театральної діяльності на формування соціальних навичок молодших школярів. Досліджено рівень сформованості соціалізації школярів засобами театрального мистецтва. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови забезпечення соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва: створення емоційно середовища, підтримка індивідуальних темпів розвитку учнів, забезпечення діалогічної взаємодії.

Ключові слова: соціалізація, театральне мистецтво, соціальні компетентності, педагогічні умови.

Bompa F.-L. Peculiarities of socialization of students of the New Ukrainian School by means of theatrical art. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 81 p.

The study is devoted to the study of the peculiarities of the socialization of students of the New Ukrainian School. The theoretical aspects of the socialization of younger schoolchildren, its essence and significance for the formation of social competences in the modern educational process are revealed. The role of theatrical art as a means of developing communication, emotional stability, creative abilities and student interaction is defined. The mechanisms of the influence of theatrical activity on the formation of social skills of younger schoolchildren are revealed. The level of formation of schoolchildren's socialization by means of theatrical art was studied. The organizational and pedagogical conditions for ensuring the socialization of younger schoolchildren by means of theater art are substantiated: creating an emotional environment, supporting the individual pace of student development, ensuring dialogic interaction.

Key words: socialization, theatrical art, social competences, pedagogical conditions

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ф.-Л. Бомпа

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....	8
1.1.Аналіз проблеми соціалізації молодших школярів в психолого-педагогічних дослідженнях	8
1.2.Сутність, зміст та механізми соціалізації молодших школярів в НУШ	13
1.3.Роль театрального мистецтва в освітньому процесі як засобу розвитку соціальних навичок та компетентностей молодших школярів.....	19
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА	32
2.1. Констатувальне дослідження рівня сформованості соціалізації молодших школярів в НУШ засобами театрального мистецтва	32
2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов забезпечення соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва в освітньому процесі сучасної початкової школи.....	48
Висновки до розділу 2.....	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними викликами, що постають перед освітою в Україні. У процесі реформування освітньої системи, спрямованої на розвиток Нової української школи (НУШ), важливим є формування не тільки академічних знань, а й соціальних навичок, які допомагають учням стати активними, відповідальними та усвідомленими громадянами. Театральне мистецтво в цьому контексті є потужним засобом, який сприяє розвитку комунікативних, емоційних та соціальних компетенцій учнів, допомагає їм пізнавати себе та оточуючий світ, працювати в команді, розвивати емпатію та толерантність.

Соціалізація учнів в умовах НУШ потребує нових підходів, які спрямовані на інтеграцію інноваційних методів навчання, що підтримують розвиток особистості у всіх її аспектах. Театральні практики надають можливість учням розкрити свій внутрішній потенціал, навчають їх усвідомленому вираженню почуттів, конструктивному вирішенню конфліктів та взаємодії у різних соціальних ролях. Крім того, в умовах сьогоденних соціальних і культурних змін, що супроводжують глобалізацію та швидкий розвиток технологій, діти часто стикаються з труднощами в спілкуванні та адаптації. Використання театального мистецтва допомагає подолати ці бар'єри та сприяє успішній інтеграції молодого покоління в суспільне життя.

Стан дослідження проблеми. Проблему соціальної компетентності особистості досліджували такі науковці, як І. Бех, Н. Бібік, Н. Гавриш, М. Гончарова-Горянська, І. Єрмаков, І. Коновальчук, А. Мудрик, Л. Лєпіхова, Т. Поніманська, О. Савченко, Л. Сохань, М. Степаненко та інші. Вивченню формування соціальної компетентності молодших школярів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в рамках освітнього процесу присвячені роботи В. Коваленко і Л. Кулакової. Структуру соціальної компетентності досліджували М. Докторович, Н. Калініна, Т. Смагіна, В. Федько та інші.

Багато дослідників театрального мистецтва наголошують на значенні занять мистецтвом, зокрема театральною діяльністю, як засобу естетичного виховання і соціалізації особистості. Значення дитячого театру для соціалізації та прищеплення естетичних цінностей відзначали ще А. Макаренко і В. Сухомлинський. Особливості естетичного виховання школярів розглядали О. Комаровська, Л. Масол, А. Єршова, Є. Сазанов, А. Щебро та інші, тоді як дослідження, присвячені вихованню естетичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку, здійснювали А. Капська, Л. Левченко, Н. Миропольська, В. Ширяєва, Л. Чуриліна та інші. Впровадженню театрального, екранного та сценічного мистецтва в сучасній початковій школі приділяють увагу О. Гордійчук, Т. Турчин та інші.

Отже, дослідження особливостей соціалізації учнів Нової української школи за допомогою театрального мистецтва є вкрай важливим для підтримки успішного навчального процесу, сприяння емоційній рівновазі дітей та формування нової генерації, здатної до самореалізації та відповідальної соціальної участі. Актуальність теми дослідження та недостатнє її вивчення сприяли вибору теми дослідження: ***«Особливості соціалізації учнів Нової української школи засобами театрального мистецтва»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в рамках наукової теми кафедри: *«Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови забезпечення соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва в освітньому процесі сучасної початкової школи.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні джерела задля з'ясування сутності проблеми соціалізації, її ключових понять та визначити сучасний стан її розробленості у теорії та практиці сучасної початкової освіти.

2. Розкрити роль та значення театрального мистецтва як засобу соціалізації учнів молодшого шкільного віку.

3. Здійснити констатувальне дослідження рівня сформованості соціалізації молодших школярів в НУШ засобами театрального мистецтва.

4. Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови забезпечення соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації молодших школярів в Новій українській школі.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва.

Для реалізації мети та завдань дослідження використовувався комплекс **методів дослідження**:

теоретичні: аналіз наукової літератури та нормативних документів: для визначення сутності соціалізації, особливостей її формування в умовах Нової української школи та ролі театрального мистецтва у цьому процесі; порівняльний аналіз – вивчення підходів до соціалізації в різних освітніх системах і теоретичних моделях соціалізації через мистецтво; систематизація та узагальнення для структурування теоретичних положень про соціалізацію і роль театральної діяльності.

емпіричні методи: спостереження для вивчення соціальної поведінки учнів під час занять театральним мистецтвом, аналіз їхньої взаємодії в групах, реакцій на творчі завдання та на роботу в команді; анкетування та опитування для виявлення думок учнів, вчителів і батьків щодо впливу театральної діяльності на соціалізацію та на формування соціальної компетентності молодших школярів; інтерв'ю для глибшого розуміння індивідуального досвіду учнів і педагогів у процесі соціалізації через театральне мистецтво; констатувальне дослідження для з'ясування рівня сформованості соціалізації молодших школярів в НУШ засобами театрального мистецтва.

математичні методи: статистичний аналіз обробки даних, зібраних за допомогою анкет, опитувальників для встановлення тенденцій і закономірностей у розвитку соціальних навичок учнів.

Теоретичне значення результатів дослідження. Результати дослідження сприяють поглибленню розуміння процесу соціалізації молодших школярів в умовах Нової української школи, зокрема через інтеграцію театрального мистецтва. Теоретично значущим є розроблення та обґрунтування механізмів, що визначають успішність соціалізації дітей у початковій школі, а також виявлення ролі театрального мистецтва як інструмента формування ключових соціальних навичок і компетентностей.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розширенні явлення про педагогічні умови, необхідні для ефективного використання театральних методів у соціалізації, та їхній вплив на освітній процес. Результати дослідження допоможуть у створенні інструментарію для оцінювання рівня соціалізації учнів і рекомендацій для впровадження театрального мистецтва у початкову школу. Використання результатів дослідження в освітній діяльності сприятиме покращенню комунікативних, емоційних і творчих здібностей школярів, що допоможе їм легше адаптуватися до соціуму. Крім того, напрацьовані матеріали можуть використовуватись для професійної підготовки педагогів, що дозволить їм ефективно впроваджувати театральні методики у свою діяльність і сприяти гармонійному розвитку своїх учнів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Основний текст роботи представлений на 66 сторінках; на 6 сторінках представлено список використаних джерел та 9 сторінок становлять додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Аналіз проблеми соціалізації молодших школярів в психолого-педагогічних дослідженнях

У наукових дослідженнях проблема соціалізації особистості засобами мистецтва піднімається в кількох аспектах: філософському (О.Кононко, В.Слісаренко, М.Лукашевич), соціо-культурологічному (В. Андрущенко, О.Семашко, А. Кравченко), мистецтвознавчому (О.Гайдамака, Л.Масол, Н.Миропольська, Л.С. Курбас тощо), педагогічному (О. Рудницька, С. Русова, В. Сухомлинський тощо) та інших.

Науковими дослідженнями доведено, що тільки народжуючись і живучи в суспільстві, людина стає соціальною істотою. За підсумками генетики поведінка людини перебуває під генетичним контролем, але демографічні, медичні та технічні зміни впливають на її трансформацію: "...еволюція людини не може розвиватися в напрямках, відмінних від тих, що підтримувалися відбором у минулому" [9, с.34]. Наприклад, Л. Ерман і П. Парсонс вважають, що обмеження простору, яке виникло через урбанізацію, може бути причиною патології соціальної поведінки людини. Про це свідчать вуличні банди, злочинність серед молоді та підлітків.

Навіть фізіологічно людина не витримує натиску перенаселення, оскільки у деяких людей, як зазначають учені, «можуть бути генетичні відмінності в характері ставлення до умов перенаселення або рівня шуму, підвищеного в цих умовах» [32]. Вони вказують, що людина, перебуваючи в умовах високого рівня розвитку науки і техніки, не встигає адаптуватися. Вчені справедливо зазначають, що в такому разі нам необхідно уважно ставитися до поведінки людей, розуміти її та її генетичні основи [32]. «Важливою середовищною компонентою для людини є культурне оточення...» [32]. Як ми бачимо, проблема соціалізації особистості набуває нового звучання, актуальності та значущості.

Оскільки соціалізація молодших школярів є центральним поняттям нашого науково-педагогічного дослідження, виникає потреба у визначенні терміну. Слово «соціалізація» походить від латинського «socialis», що означає «суспільний» або, за деякими джерелами, «громадський» [41]. Вперше воно з'являється наприкінці ХІХ — на початку ХХ століть, і його поява пов'язана з працями французьких соціологів та психологів, таких як Г.Тард, В. Женнеп, Е. Дюркгейм, А. Валлон та інші. Серед французьких дослідників, які вивчали механізми соціалізації, цінним для нашого дослідження є підхід Шомбара де Лова, який розглядає соціалізацію передусім як процес соціального навчання та поетапно засвоєння ролі учнів.

З огляду на такі тенденції, вітчизняний науковець М.П. Лукашевич звертається до сучасного розуміння соціалізації, і його позиція співзвучна концепціям, які поділяють вітчизняні науковці І.С. Кон, В.Б. Ольшанський та ін. [31, с. 6].

Маючи широкий спектр визначень соціалізації, характерних для всіх робіт американської школи (Ф.Г. Гіддінгс, Дж. Мід, У. Томас, Т. Парсонс), М.Арцишевська визначає те основне, що властиве для всіх цих визначень: “Під соціалізацією розуміється процес вибору особистістю життєвого шляху у своєму суспільстві” [3, с.8].

У післявоєнній Німеччині все частіше починає зустрічатися термін “соціалізація”, і в 60-70 роках він заміняє термін “виховання” [42, с.5]. Німецькі педагоги, психологи, соціологи, політики вважали, що здатність людини до свободи, відповідальності та рішучості у прийнятті рішень залежить від її соціалізації. Д. Дормаєр і Ф. Болл приходять до висновків, що соціалізація дитини відбувається через залучення її до соціальних дій та спілкування з оточуючим світом [42, с.18].

Представники традиційного функціоналізму в поняття соціалізація включають можливість соціальної активності.

Наприклад, вчений В.В. Рибалка переконаний, що з самого народження дитина потрапляє під тиск соціуму, внаслідок процесу навчання і виховання

людини викривляється розвиток особистості, персоногенез: “Особистість начебто з самого початку свого становлення штучно придушується соціумом, соціально-психологічно “заточується” в його інституціях. Тому так гостро постає проблема творчої, гуманістично спрямованої самоактуалізації особистості, яка врівноважує надмірний тиск соціалізації” [43].

Для нас важливими є погляди американського соціолога Еріксона, який так характеризував період молодшого шкільного віку: “Діти вчаться виконувати індивідуальні завдання, наприклад, читати і працювати спільно, в групі – участь у діях, що виконуються всім класом. Вони засвоюють стосунки з учителем та іншими дорослими. Діти починають проявляти інтерес до реальних життєвих ролей: пожежника, льотчика, медичної сестри. Проте на цьому етапі головне значення має розвиток їх упевненості в собі і компетентності, оскільки саме в цей період діти починають засвоювати (і відтворювати у своїй уяві) справжні ролі дорослих. Якщо дитині не вдасться перебороти цю кризу, вона відчуває себе неповноцінною” [43].

В.Луговий щодо соціальної поведінки дитини висловив таку думку: “Дитина в момент народження і протягом всього дитинства є максимально не придатним, не врівноваженим з середовищем організмом. Ось чому вона постійно потребує штучного врівноваження за допомогою дорослих. Ось чому вона – найемоційніша істота і повинна або сміятися, або плакати, рідко залишаючись нейтральною. Оскільки емоції – точки нерівноваги в нашій поведінці, коли ми відчуваємо себе придавленими середовищем або торжествуємо над ним” [30, с.17].

М.Арцишевська вважає, що соціалізація - це процес, який включає в себе різні аспекти, істотних з точки зору соціальних контактів індивіда з оточуючими людьми, а саме: “*соціальне пізнання* (знання про самого себе, про взаємостосунки з іншими людьми, засвоєння соціальних і культурних цінностей, знання про структуру суспільства і ролі окремих соціальних інститутів і т.п.); *оволодіння певними навичками практичної діяльності*, включаючи як предметний світ, так і сферу соціальної діяльності;

інтерналізацію певних норм, позицій і ролей; вироблення для себе на основі отриманих знань системи ціннісних орієнтацій, установок і т.п.; включення людини в активну творчу діяльність вже як зрілої соціалізованої особистості” [3, с.4]. На противагу цьому, вважаємо, що включаючи дитину у творчий процес, ми тим самим прискорюємо процес соціалізації і спрямовуємо його в позитивний бік.

Цікавою є думка М.Арцишевської щодо автономного існування процесу соціалізації особистості та психічних аспектів її формування: “Поняття особистості здається нам найбільш складним, і досягнення певного психологічного рівня особистості виступає тільки як один із аспектів формування особистості поряд із досягненням певного соціального і фізичного рівня”, або “в даному розумінні процес соціалізації здається нам більш вузьким, ніж процес формування особистості, і є складовою частиною останнього, оскільки він не включає в себе, наприклад, психологічні аспекти формування особистості” [3, с.5].

Автор чітко і сміливо розмежовує поняття “соціалізація” і “виховання”, вказуючи на цілеспрямований характер впливу на індивіда останнього (виховання) з метою прищепити йому певні навички, поняття тощо: “Соціалізація включає в себе виховання, доповнюючи його практикою соціальної діяльності, участю індивіда в неформальних групах і т.п.” [3, с.6].

Отже, ми вважаємо, що *соціалізація* це процес соціального становлення особистості молодшого школяра, набуття певного соціального досвіду, норм, цінностей, ролей та правил того середовища, в якому формується і становиться особистість школяра.

Значний інтерес становить характеристика своєрідних класифікацій, зроблених авторами, які спеціально вивчали цю проблему. Так, відповідно до класифікації В.Петріщева, переважно англomовні концепції соціалізації поділяються на соціолінгвістичні (Б.Бернстайн, Е.Сепір, Б.Уорфом та ін.) і соціопедагогічні (Дж.Коулмен, Е.Уорд, Б.Шугармен, Н.Еберкромбі та ін.).

П.Карташов, систематизуючи соціологічні дослідження, виокремлює такий підхід до вивчення проблем соціалізації: психоаналітичний, який пов'язаний з оцінкою соціалізації як процесу входження асоціального індивіда в суспільне середовище з подальшою адаптацією.

Заслуговує на увагу запропонована А.Іванченко і А.Сбруєвою класифікація концепцій соціалізації особистості в західній педагогіці другої половини XX століття, які виділяють три основні напрями дослідження: технократичні концепції соціалізації особистості, концепції авторитарного раціоналізму, психоаналітичні та неогуманістичні концепції соціалізації особистості.

Перші спроби систематичного вивчення соціального досвіду дітей були зроблені на початку двадцятого століття бельгійськими вченими Ж.Варендонка і А.Барка, роботи яких стали вкрай важливими для подальших досліджень проблеми соціалізації.

Науковець В.Зеньковський в праці “Соціальне виховання, його завдання та шляхи”, переконує, що “необхідно сприяти не тільки загальному розвитку особистості, а зробити кожну особистість спроможною в пристосуванні до соціального життя”. Вчений акцентував увагу на тому, що “однією з провідних функцій школи повинна бути підготовка особистості до соціальної діяльності”.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми соціалізації молодших школярів вказує на значний інтерес науковців до формування соціального рівня у дітей цього віку. Особливо увага приділяється впливу соціального середовища, взаємодіям у дитячому колективі, ролі педагогічних умов та методів, які сприяють розвитку особистості. Дослідження базуються на системному, особистісному та діяльному підходах, що дозволяють глибше розкрити специфіку процесу соціалізації. Науковці підкреслюють важливість формування позитивного соціального досвіду у дітей молодшого шкільного віку через взаємодію з однолітками, участь у колективній діяльності та впливу суспільства на соціалізацію школяра.

1.2.Сутність, зміст та механізми соціалізації молодших школярів в НУШ

З огляду на складність соціально-економічного розвитку сучасної України, проблема соціалізації особистості на початкових етапах розвитку набуває особливого значення. Сьогодення вимагає більш ретельного дослідження соціально-педагогічних і соціально-психологічних особливостей систем “дитина – суспільство” та “суспільство дітей”.

У зв'язку з цим необхідно проаналізувати поняття *соціалізація*, у контексті якого й будемо розглядати нашу проблему.

У психолого-педагогічному контексті витoki становлення терміна *соціалізація* слід шукати в зарубіжній соціології початку ХХ століття.

Подальший розвиток науки та й сама педагогічна дійсність спонукали вчених усе частіше звертатися до проблем, пов'язаних з соціумом, його дією, спрямованою на формування особистості. По-справжньому це стало відчуватися в кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. і знайшло конкретне втілення в ідеї створення соціально-педагогічних комплексів [9].

В.Сухомлинський ще на початку 70-х років переконував, «що педагогічний аспект соціалізації дотепер не тільки не вивчається з належною глибиною і всебічністю, але й не розглядається. А тим часом саме процес соціалізації є однією з найважливіших передумов формування виховної сили колективу» [53, с.7].

“Соціалізація” як полінаукове поняття поступово наповнюється своєрідним змістом залежно від специфіки тієї або іншої науки [41, с.55]. В останні десятиліття серед різних напрямів, що виникли в дослідженні феномена соціалізації, можна виділити такі: *соціально-філософський*, представниками якого є О.Іванов, В.Москаленко, Є.Пеньков, Л.Синькова, А.Харчев та ін. Серед учених цими проблемами активно займалися зарубіжні педагоги Дж.Перрі, Р.Дарендорф, Е.Махнейл, Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, та ін. Останнім часом підвищився інтерес до проблем соціалізації представників *правознавчої* науки, у центрі уваги якої знаходяться процеси десоціалізації та

ресоціалізації особистості. Ці аспекти представлені в дослідженнях А.Ратінова, Н.Стручкова, А.Яковлева та ін. На сучасному етапі, ураховуючи численні теоретичні підходи до вивчення соціалізаційної проблематики, науковці опікуються проблемою систематизації та узагальнення й уточнення теоретичних і практичних фактів, розробки загальноприйнятої концепції. Так, наприклад, термінологічний аспект у будь-якій науці належить до числа відкритих напрямів, у яких крапка не може бути поставлена ніколи. У 60-х роках Б.Парігіним була здійснена одна з перших спроб комплексного підходу до вивчення феномена соціалізації.

Н.Лавриненко, розуміючи під соціалізацією засвоєння індивідом норм, культури суспільства, звертав увагу на те, що цей процес проходить через малу групу найближчого оточення [27].

Цінними для нашого дослідження є ідеї В.Сухомлинського, який визначав процес соціалізації, вказавши, що “правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі лише тоді, коли людина свідомо прагне до гармонії власного “я” з інтересами інших людей, не тільки уміє, але й прагне поступатися своїми бажаннями на користь загального блага” [53]. У 90-ті роки відчутні намагання розширити дослідницьке поле новими аспектами. Зокрема С. Гончаренко виокремлював філософський, соціологічний, соціально-психологічний і педагогічний аспекти соціалізації [13]. Актуальними залишаються ідеї, висловлені в дослідженні М.Лукашевич, який наголошував на необхідності розуміння соціалізації в єдності двох взаємозумовлених процесів – засвоєння соціального досвіду та набуття при цьому особистістю все більшої самостійності, відносної автономності й індивідуалізації [31].

В дослідженні Л.Волинець знаходимо таке визначення: “Соціалізація – двосторонній процес, що передбачає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв’язків, з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв’язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище” [9, с.36].

Важливою є думка Н.Бібік, яка зазначала, що метою соціалізації особистості є “оволодіння соціально-рольовими функціями життєдіяльності особистості та її самореалізація в соціумі”, що реалізується в результаті поєднання соціального навчання й соціального виховання [6, с.10].

У 90-х роках педагогічна наука переживала процеси, пов’язані з переосмисленням змісту базових категорій, наповненням їх новим змістом. Це знайшло своє відображення у спробі визначити співвідношення понять *соціалізація* й *виховання* (О.Газман, Л.Гордін, В.Давидов, І.Зверева, В.Караковський, М.Лукашевич, З.Малькова, А.Мудрик, О.Песоцька, С.Савченко, С.Харченко та ін.), якими процес виховання визначається як педагогічно керована частина соціалізації. Зокрема М.Лукашевич вибудовує таку лінію: розвиток – загальний процес становлення людини; соціалізація – розвиток, зумовлений конкретними соціальними умовами. Таким чином, виховання – відносно соціально контрольований процес розвитку людини в ході її соціалізації [31].

Переконаливою виявляється позиція А.Капської, яка стверджує, що соціалізація є ширшим поняттям, ніж виховання, але в той же час саме виховання складає її основу, оскільки може внести елемент упорядкування в стихійний характер соціалізації [51, 112]. На думку П.Воловик, виховання – це провідний чинник соціалізації особистості, яка формується під впливом зовнішніх (соціалізація) і внутрішніх процесів (індивідуалізація) [10, с.93]. Тобто можна зробити висновок, що більшість дослідників визначають виховання як інтегрований педагогічно керований і підконтрольний соціалізаційний процес.

У роботах сучасних дослідників розкривається широке коло питань. Так, у дослідженні О.Власової розкриваються механізми розвитку соціальної активності особистості, дослідження Н.Абдюкова присвячено проблемі особливостей соціалізації сучасних підлітків.

У науковій роботі Л.Філіппової розглядається роль суспільної педагогічної діяльності в соціалізації особистості. У центрі дослідження

В.Скрипки – проблема соціалізації учнівської молоді в контексті національної школи.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять роботи, присвячені різним аспектам соціалізаційних процесів на первинних етапах зростання особистості (Л.Коваль, І.Зверєва, С.Хлебик, І.Печенко, Р.Пріма, М.Семьонова та ін.).

Дослідники розглядають соціально-педагогічні умови захисту дитинства в діяльності загальноосвітньої школи. Вони побудували модель соціального зростання сучасного школяра та визначила умови захисту дитини в сучасному освітньому просторі [23].

Ретельно проаналізувавши інтерпретації педагогічної сутності соціалізації прибічників різних шкіл та течій, ми знайшли чітке підтвердження тих положень, які обстоюємо.

Аналіз основних концепцій соціалізації дозволив зробити висновок, що прибічники зовсім різних концепцій, пропонуючи різні засоби реалізації сприяння процесу соціалізації та розглядаючи цю проблему з різних боків, вважають, що невід’ємною частиною процесу соціалізації є “досвід”, а педагогічна сутність соціалізації полягає в тому, щоб забезпечувати дитині можливості накопичення особистого досвіду вирішення життєвих проблем. Так, наприклад, Дж.Дьюї, засновник адаптивної концепції соціалізації, вважав найголовнішою категорією “досвід”, у якому він вбачав мету та засіб освіти [58]. Однією з провідних ідей рольової концепції соціалізації є своєрідна формула: “соціалізуючи, індивідуалізувати”. Це положення належить прибічнику рольової концепції соціалізації Е.Дюркгейму. Він вважав, що школа повинна не тільки орієнтувати на певні соціальні норми, правила поведінки, цінності, а повинна навчати дитину самостійних дій [58, с338].

Прикро констатувати, але у свідомості багатьох учителів початкових класів існує певна колізія понять “соціальний досвід” та “навчальний досвід”. Вони здебільшого не розрізняють вищезазначені поняття, ототожнюють їх.

Тобто відбувається зміщення чи підміна один одним принципово різних понять.

Погоджуємось з думками Н. Заверико, І. Зверєва про те, що соціальний розвиток особистості здійснюється в адекватній соціально-педагогічній ситуації, в умовах якої кожна дитина залучена до міжособистісних стосунків у спільних видах діяльності, таких як:

- ✓ навчально-пізнавальна,
- ✓ суспільно-корисна,
- ✓ предметно-перетворювальна,
- ✓ організаційно-управлінська,
- ✓ художньо-ігрова,
- ✓ соціально-комунікативна [16, с.49].

Таким чином, можемо констатувати, що соціалізація – це процес, у якому дитина стає особистістю, яка розуміє себе та оточуючий світ, пристосовуючись до нього, засвоюючи знання та навички, що забезпечують культуру суспільства, в якому вона народилася. Це процес формування особистості, розширення вимог суспільства, здобуття важливих соціальних характеристик свідомості та поведінки, що вступає в її взаємодію з суспільством.

Важливою складовою при цьому є механізми соціалізації. Так, М.Лукашевич запропонував класифікацію психологічних механізмів цього процесу. До основних механізмів виокремив : імітацію, ідентифікацію, почуття сорому та провини. Для цілісного розуміння цих механізмів, зупинимось на їх трактуванні. Так, імітація — це свідома спроба дитини повторити певну модель поведінки дорослого, яка демонструється такими прикладами, як батьки, вчителі, родичі, друзі тощо. Ідентифікація, у своєму випадку, є способом усвідомлення належності до певної спільноти. Через ідентифікацію дитини додаткової цінності, норми та моделі поведінки батьків, друзів і іншого відчуження як власного [31].

Почуття сорому та провини — це важливі психологічні механізми соціалізації, які допомагають дитині регулювати свою поведінку відповідно до соціальних норм та очікувань. Почуття сорому виникає тоді, коли дитина відчуває, що не відповідає певним соціальним або моральним стандартам. Для молодшого школяра це може стосуватися будь-якої ситуації, де його поведінка негативно оцінюється з боку дорослих або однолітків, наприклад, коли він порушує правила або робить щось неприйнятне в соціальному контексті [42].

Почуття сорому з'являється у дитини в результаті усвідомлення цього негативного ставлення, і тоді вона намагається уникати подібної поведінки в майбутньому. Таким чином, сором реалізовує функцію самоконтролю, тобто дитина вчиться дотримуватися норми, щоб уникнути неприємних емоцій.

Почуття провини виникає не просто через порушення соціальних норм, а через усвідомлення заподіяної комусь шкоди чи негативного впливу на оточення. Для молодшого школяра це може проявлятися, наприклад, у ситуаціях, коли він зробив щось, що завдало шкоди іншій дитині або комусь із близьких (наприклад, образив, шовхнув, зламав чужу річ). Почуття провини стимулює дитину до виправлення своєї поведінки, викликаючи бажання попросити вибачення або компенсувати свій вчинок [51].

Через почуття сорому та провини дитина вчиться розрізняти прийнятну та неприйнятну поведінку. Ці механізми сприяють формуванню моральних стандартів та емпатії. Дитина розвиває здатність до саморефлексії та самоконтролю, що є ключовим у її соціалізації. Завдяки цьому школяр стає здатним не тільки уникати негативної поведінки, а й активно брати відповідальність за свої вчинки.

Загалом механізми соціалізації Д.Мазоха визначає як соціально-психологічні впливи середовища, що безпосередньо сприяють інтеріоризації зовнішніх групових норм і цінностей. Всі механізми соціалізації вітчизняні психологи поділяють на три групи:

- 1) неусвідомлювані (навіювання, зараження, наслідування, ідентифікація);

2) усвідомлювані (референтна група, авторитет, популярність);

3) окрема група механізмів, до якої належать санкції заохочення і покарання, що застосовуються в суспільстві [32].

Соціалізація здійснюється за допомогою широкого набору засобів, специфічних для певного суспільства, соціального прошарку, віку людини. До них можна віднести засоби вигодовування немовлят і догляду за ними; методи заохочення і покарання дітей в сім'ї, в групах ровесників, в учбових і професійних групах; різноманітні види і типи відносин в головних сферах життєдіяльності людини (спілкування, гра, пізнання, предметно-практична і духовно-практична діяльність, спорт тощо) [32].

Основна мета соціалізація — допомога дитині вижити та знайти себе у швидко змінюваному суспільстві, повному екологічному, енергетичному, інформаційному та інших кризах, перейняти досвід старших поколінь, відкрити своє звернення та самостійно знайти оптимальні шляхи самореалізації. Водночас людина прагне до самопізнання, самоусвідомлення та самовдосконалення [47].

Соціалізація спрямована на розвиток особистості, здатної адаптуватися до нових умов і реалізовувати свій потенціал у них. Важливу роль у цьому процесі належить самоосвіті, а результатом соціалізації є активне застосування особистістю набутих соціальних навичок та досвіду.

1.3. Роль театрального мистецтва в освітньому процесі як засобу розвитку соціальних навичок та компетентностей молодших школярів

Проблемою вивчення ролі мистецтва, його специфічності, функціонування займалося протягом історичного розвитку людства багато діячів. Їх думки з цих питань часом підтверджували одна одну, часом були діаметрально протилежними. Певна кількість науковців (соціологів, філософів, мистецтвознавців, психологів, педагогів) вказують на соціалізуючий вплив мистецтва на індивіда.

Розглянемо мистецтво як засіб соціального пізнання. Наукове пізнання, як говорить Л. Масол, розчленовує світ людини на об'єкт і суб'єкт, а художнє пізнання дає можливість представити світ людей як синтетичну цілісність [34]. Важливим цей факт стає, коли мова заходить про дитяче пізнання: "...в ранньому віці дитина ще не готова до розчленованого пізнання дійсності; цілісне конкретно-чуттєве її пізнання більш доступне, а тому воно в принципі більш масове" (Негоденко І., Заїка Л., Сучак Ю.) [38].

Мистецтво дає можливість відшліфувати, збагачувати, коригувати індивідуальний соціальний досвід. Ми пізнаємо цінності, що акумулюються у творі мистецтва, вони стають нашими переконаннями, принципами, поглядами, ідеями тощо. Героїв, їх цінності ми вже "приміряємо" на реально існуючий навколо нас соціум: "...художня цінність цих героїв стає основою оцінки явищ самої соціальної дійсності" [60]. Реально оцінюючи соціальне середовище літературних героїв, ми можемо виробити власні соціальні дії, план дій, що приведуть нас до істини, успіху тощо.

Таким чином, мистецтво здатне передавати соціальні знання, готувати до життя. Французький поет, критик і теоретик мистецтва Нікола Буало-Депрео (1636 – 1711) про це говорить так: "Головна мета поетичного твору – це сприяти розумовому розвитку, в нашому випадку соціальному інтелекту, оскільки, споглядаючи соціально-побутові сцени, глядач вчиться аналізувати стосунки між людьми, прогнозувати власні" [43]. За словами автора, твори повинні відповідати життєвому досвіду, здоровому глузду соціального буття.

Німецький письменник Готгольд Ефраїм Лессінг у теоретичному творі "Гамбурзька драматургія" про цінність театру говорить: "У театрі ми маємо дізнатись не про те, що зробила та чи інша людина, але що зробить кожна людина з певним характером за певних даних умов" [1, с.35]. Як ми бачимо, автор виступає за створення митцями узагальненого соціального образу, "моделі соціальної дії", оскільки модель соціальної дії, в нашому розумінні, може включати характер особи, її статусно-рольову позицію, обставини, дії особи в цих обставинах та їх наслідки. Вона дає можливість пізнати духовний

світ іншої людини, її психологію, соціальні почуття. Через образи, змальовані М. Вовчком, Б.Д. Грінченком, І.Я. Франком, Т.Г. Шевченком, ми пізнаємо глибинні психологічні переживання людей різних соціальних прошарків, в них розкриваються певні суспільні закономірності.

Як приклад життєвого досвіду виступають казки. Це підтверджують дослідження та досвід лікування казкою внутрішньої природи людини, покращення завдяки казці стосунків людини з навколишнім світом. Сьогодні актуальності набуло питання використання казкотерапії, де одним із принципів роботи з казкою є зв'язок з реальністю [18].

Науковці підкреслюють пізнавальну функцію казки: “Слухаючи казку, дитина всмоктує філософські смисли, стилі взаємодії і моделі поведінки, а потім розіграє це з друзями. При цьому всі процеси осмислення відбуваються на неусвідомлено-символічному рівні” [54].

Вивчення творів педагогів-письменників та українського фольклору (зокрема народних казок) з позиції соціального навчання наводить на думку про існування в художньому творі “моделі соціальної дії”. Щодо проблеми художнього моделювання в науковій літературі не існує одностайної думки. Так, З.Захарчук, Т.Пищечкіна вважають, що під моделями соціальної дії можна вбачати образи позитивних героїв, які повинні відігравати роль зразків для наслідування [18].

В такому випадку, під художніми моделями можна розуміти “героїв свого часу”, наприклад, козаків, які є і в піснях, і в образотворчому мистецтві, і в прозовій літературі, що віддали своє життя за свободу і незалежність рідного краю; це образ матері у творах Т.Г. Шевченка, яка знесилена від тяжкої невільної праці, але все ж таки мріє про краще життя свого сина. Інші автори (М.Л. Лейзеров) заперечують використання поняття “моделі” і “моделювання” для характеристики художнього відображення. О.Сорокіна вважає, що поняття “модель” і похідне від нього слово “моделювання” є важливою гносеологічною категорією, яка відображає суттєві особливості пізнавального процесу, що здійснюється як в науці, так і в мистецтві [50].

Протягом людського розвитку було неоднозначне ставлення до казки. Так, наприклад, у часи становлення радянської влади було засуджено її використання в навчальному процесі. До 1934 року вважалося, що казка несе в собі ворожу ідеологію і відриває дітей від реального життя, тому в ті часи була вилучена з програми навчання у дитячому садку [54].

Психологи вважають, що певна історія, що розгортається у казці, хвилює ще несвідому дитину і відповідає її внутрішнім проблемам. Тому багаторазово слухаючи її, беручи участь у драматизації, дитина опосередковано отримує важливий для себе життєвий досвід [27; 44; 52].

І.А. Зязюн справедливо зазначав, що “для досягнення найвагомішої естетичної впливовості, для усвідомлення мистецької значущості поведінкової активності перед аудиторією слід відштовхуватись не від самопочуття, не від психічних станів, переважно непідвладних волі й свідомості, а від логіки фізичних дій. Правильне її здійснення здатне рефлекторно відтворювати і відповідну їй логіку почуттів, впливати на психіку з її підсвідомістю. Цей закон Станіславського продовж XX століття не дав можливості витіснити його систему на задвірки, а тримав її на позиціях авангарду” [20; 21]. В нашому аспекті важливо навчити педагога керуватися не емоціями, а перш за все логікою. Для цього у майбутніх учителів початкових класів для соціалізації учнів необхідно розвинути соціальну уяву і соціальний інтелект, що дасть можливість впливати на почуття, підсвідоме дитини. Одночасно алгоритм соціальних дій, який виробляється засобами ТМ у підсвідомості дитини під час залучення її до драматизації творів-моделей соціальних дій, теж базується на логіці почуттів, рішень тощо. І.А. Зязюн справедливо зазначає, що “система К.С. Станіславського – не лише наука про акторську творчість, але й наука про те, як, спираючись на об’єктивні закони, вирощувати, розвивати, збагачувати різні здібності, і не лише *сценічні*. Вона – вагомий засіб підвищення в творчій діяльності “коефіцієнту корисної дії” всякого обдарування” [20]. Крім того, вчителі повинні пам’ятати, що формують дитину як соціального актора. При соціальній взаємодії молодший

школяр повинен виконувати сценічну дію. За І.А. Зязюном, сценічна дія базується на сценічних почуттях. Сценічне почуття опосередковане минулим досвідом і актора, і глядача. Ці почуття можуть виникнути “лише у тому випадку, коли його колись переживав, спостерігав, наслідував і відтворював” [21].

Слушно розглянути можливі моделі соціальних дій українських народних казок, які виступають своєрідним алгоритмом соціальних дій. Так, наприклад, зразки казок, в яких демонструються “моделі дружби” та “моделі злочину” (“Колобок”, “Котик і Півник”, “Коза-дереза” тощо).

В межах дослідження згрупували художні твори соціалізуючого змісту поділяючи на такі напрями:

1. Особистісний напрям “Я – Я” пропонуємо творчість К.Д. Ушинського “Скарги зайчика” та В.О. Сухомлинського “Два метелики”, “Лисячий хвіст”, “Флейта і Вітер”;

2. Міжособистісний напрям “Я – Ти”: пропонуємо українські народні казки “Колобок”, “Рукавичка”, “Казка про котика і півника” (друзі і недруг), “Про вовка і семеро козенят”, “Лисиця і глечик”, “У пригоді”, “Ворона й рак”, “Пан Коцький”, “Хитрий лис”, “Дикі гуси”; К.Д. Ушинський “Два козлики”, “Васько”; Л.М. Толстой “Мишка вийшла погуляти”, “Спала кішка на даху”, “У Розки були цуценята”; В.О. Сухомлинський “Як білочка врятувала дятла”, “Деркач і Кріт”, “Красиві слова і красиве діло”, “Зозулина журба”.

3. Соціально-груповий напрям “Я – Ми”: пропонуємо: “Казка про котика і півника”, “Півник і двоє мишенят”, “Коза-дереза”, “Дикі гуси”, “Ріпка”; казку К.Д. Ушинського “Півник та його сім’я”; оповідання В.О. Сухомлинського “Найгарніша мама”, “Найласкавіші руки”, “Сива волосинка”, “Сьома дочка”, “Святковий обід”, “Конвалія перед Наталиним вікном”.

4. Політично-правовий напрям: обираємо такі казки “Рукавичка”, “Дикі гуси”, “Івасик Телесик”, “Вовк і семеро козенят”, “Казка про котика і півника”.

5. Економічний напрям: пропонуємо казку “Про липку і зажерливу бабу”.

6. Екологічний напрям представлений казкою К.Д. Ушинського “Курочка і Півник”.

7. Напрямок “Я – Універсіум”: оповідання В.О. Сухомлинського.

Сучасне мистецтво знаходиться у полоні “маскульту”. Порівнюючи вплив традиційної культури, до якої належить мистецтво, з масовою, Н.Мирополюська говорить: “...автор діє за правилами, що їх читач-глядач-слухач знає незгірш за нього, і якраз на цій “сподіваності”, передбачуваності ґрунтується колосальна дієвість “маскульту”. Тобто, якщо традиційна культура індивідові завше дається “на виріст”, то масова – в акурат, наче підігнаний по фігурі панцер” [36,с.25]. Отже, цією думкою стверджуються пізнавальні можливості мистецтва.

Важливо розглянути, які потреби актуалізуються у дітей молодшого шкільного віку і чи здатне мистецтво реалізувати їх. Л.Зімакова дає наступну характеристику віковим потребам дітей молодшого шкільного віку: “У дітей молодшого шкільного віку домінують переважно складні біологічні потреби в саморозвитку, грі і наслідуванні, потреби у свободі вибору. Провідні види діяльності для них – різноманітні ігри, вербальна творчість (включаючи вигадкування казок). При цьому неодмінна умова полягає в тому, щоб надати дітям свободу вибору. Таким чином, зміст освіти у початкових класах повинен стати для дитини не метою навчання, як це традиційно буває у школах, а тільки засобом для досягнення своїх, саме своїх ігрових і творчих цілей. В цьому випадку забезпечується його індивідуально-гармонійний розвиток, в іншому – дитина мимовільно оволодіває основними навичками освітньої діяльності (рахунку, письма, читання, спостереження, спілкування); формується спонукальна та інформаційна база для забезпечення своєї життєдіяльності” [19].

Цікавою є думка О.Р. Лурія про роль егоцентризму мислення та фантазії дитини в організації поведінки. Він вважає: якщо дорослий при незадоволенні своїх потреб знає, як організувати власну поведінку, щоб здійснити виконання ряду задач, спрямованих на задоволення цих потреб, то дитина в такому

випадку йде “своєрідним шляхом мінімального опору: якщо зовнішній світ не дає їй чого-небудь в реальності, вона компенсує цю нестачу у фантазії. Вона не здатна адекватно реагувати на яку-небудь затримку у здійсненні потреб, реагує неадекватно, створюючи собі ілюзорний світ, де всі її бажання здійсненні, де вона є повним господарем і центром створеного ним всесвіту; вона створює світ ілюзорного егоцентричного мислення” [59]. На нашу думку, світ фантазій, стимульований мистецькою творчістю, може виступити своєрідною площиною, полем для використання зовнішніх допоміжних засобів організації “культурної уваги” (за О.Р. Лурія), а значить соціальної поведінки. (“Такий “світ уже здійснених бажань” у дорослого залишається хіба що у сновидіннях, іноді у мріях; для дитини це “жива дійсність”; вона, як ми зазначили, повністю задовольняється тим, що замінює реальну діяльність грою або фантазією” [55]). На сучасному етапі значення релігійних норм як регуляторів соціальної поведінки ще не набули всезагального дотримання, а моральних – ослаблюється. Соціальні психологи, досліджуючи соціально-психологічні умови використання мистецтва, відзначають, що мистецтво може розширити межі свого впливу як регулятора соціальної поведінки. Мистецтво, на їх думку, має більш переконливі аргументи для людини, ніж “аргументи голого моралізування” [39]. В.Орлов відмічає, що різниця між дією мистецтва та засобами соціалізації, що пов’язані з примусом, полягає у насолоді, яка, виникаючи під дією твору мистецтва, дозволяє проводити соціалізацію з більшою енергією і в більшому обсязі [39]. Підтвердженням цих поглядів є думка давньогрецького філософа-ідеаліста Аристотеля (384 – 322 до н.е.) з його твору “Поетика”, основна частина якої присвячена питанню мистецтва: “Дивлячись на картину, вони (люди) мають задоволення, бо при її спогляданні можна вивчати і міркувати про кожну річ...” [17].

Важливе значення у формуванні соціального досвіду, досвіду соціальної поведінки дитини відіграє увага. Досліди В.Смікал в області культурно-історичної психології довели, що єдиним шляхом посилення уваги є перехід від мимовільної уваги до опосередкованої. На основі його дослідів можна

зробити висновки, що саме додаткові зовнішні дії допомагають організувати поведінку дитини, наприклад, у грі, і виступають засобом концентрації уваги на більш складній мислительній операції: “Зовнішні “операції” трансформують і організовують процес уваги” [48, с.55]. В результаті багаторазового повторення дитина вже не виявляє бажання зовнішньо використовувати допоміжні засоби, оскільки зовнішнє опосередкування перейшло у внутрішнє. Твори-моделі соціальних дій виступають тим зовнішнім опосередкуванням, яке в результаті багаторазового повторення переходить у внутрішні організатори уваги – регулятори поведінки: “Прийом, вироблений на зовнішніх операціях, перебудовує і внутрішню структуру процесу, виробляючи систему внутрішніх стимулів і прийомів. Таку картину перетворення зовнішніх процесів у процеси внутрішні ми можемо вважати можливою на основі двох моментів:

- 1) аналогічне перетворення процесів мнемотехнічного запам’ятовування, яке ми спостерігаємо;

- 2) поведінка дитини старшого віку, яка при розв’язуванні тієї ж задачі зовнішню маніпуляцію з картками замінює внутрішньою фіксацією” [48,с.18-19]. Тому при соціалізації учнів молодших школярів ми повинні знайти такі стимули і розробити з ними систему операцій, які б робили процес опосередкованим і відігравали вказівну, фіксуючу, виділяючу ролі. Це є характерними рисами процесу “культурної уваги”, які дозволять стати на шлях оволодіння практичними діями у соціумі. Залучення дітей до мистецтва, а саме до драматичної творчості, і є тими зовнішніми стимулами і прийомами вироблення соціальної поведінки.

Сучасна методологія звертається до праць О.Рудницької з приводу вивчення впливу мистецтва на дитину та місця його у навчально-виховному процесі. “Мистецтво є особливий спосіб мислення, який врешті-решт приводить до того ж самого, що і наукове пізнання, але тільки іншим шляхом. Мистецтво відрізняється від науки тільки своїм методом, тобто способом переживання – психологічно” [45]. Воно бере свій матеріал із життя, але дає

крім цього матеріалу щось таке, що в якостях самого матеріалу ще не міститься.

Мистецтво доповнює життя і розширює його можливості, воно вносить строгий порядок в розтрата душі, наших почуттів: “...мистецтво є найважливіше осереддя всіх біологічних і соціальних процесів особистості в суспільстві, спосіб зрівноваження людини зі світом у найбільш критичні й відповідальні моменти життя” [45, с.25]. Історія мистецтва знає багато прикладів відновлення у людей життєвої наснаги завдяки, наприклад, образотворчому мистецтву, яке виступало засобом психологічної підтримки людей у складних життєвих ситуаціях.

О.Гайдамака, визначаючи соціальну функцію мистецтва, говорив, що воно є суспільною технікою почуттів, зброєю суспільства, за допомогою якої воно втягує в коло соціального життя найінтимніші та особистісні сторони нашого єства. Мистецтво впливає не тільки на наші почуття, але й на нашу волю (“в почутті є зачаток волі”). І вже тут, в цій ролі, воно оживляє почуття, такі емоції, пристрасті та пороки, які без нього залишились в невизначеному, нерухомому стані. Воно “вимовляє слово, яке ми шукали, змушує звучати струну, яка була лише натягнута та німа” (за П. Корнелем) [12,с.4]. А ці почуття зустрічаються з соціальним середовищем, яке, в свою чергу, по своєму відбиває події в свідомості. Воно направляє і різні подразнення, що діють з середовища на людину, і різну реакцію, що йде від людини. Масол Л. справедливо зазначає, що: “Мистецтво є, скоріш, організація нашої поведінки на майбутнє, установка наперед, вимога, яка, можливо, ніколи не буде здійснена, але яка змушує нас прямувати поверх нашого життя до того, що лежить за ним” [25, с.44].

На цьому етапі важливо звернутися до досліджень О. Бандури. Проаналізувавши реакції дітей, він зауважив, що “сцени насилля на телебаченні не здатні викликати ефект катарсису. Якраз навпаки: просте спостереження за іншою людиною, яка поводить себе агресивно, може збільшити агресивну поведінку в маленьких дітей! Виявляється, найбільше сцен насилля

показують якраз мультфільми; за приблизними оцінками, можна нарахувати вісімнадцять епізодів насилля щогодини. Найостанніші оцінки показують, що до того часу, як дитині виповниться дванадцять років, середньостатистичний підліток встигне побачити 100 тисяч сцен насилля по телевізору” [16].

Отже, для того, щоб успішно виховувати почуття у молодших школярів, необхідно добре розібратися саме в почуттєвій сфері. Учитель початкових класів повинен розуміти, що “почуття представляють собою переживання, в яких виражається ставлення людини до людей, до предметів та явищ оточуючої дійсності, до того, що вона пізнає і робить” [25].

Почуття виникають у спілкуванні з оточуючими людьми, явищами та предметами. Почуття – це більш сталі якості особистості, що виступають як сформоване емоційне ставлення людини до предметів та явищ дійсності. Підкреслимо, що виникнення почуттів пов’язано з появою переживань та емоцій. Можна це зобразити схематично: переживання – емоційні відношення – почуття. Або ж: переживання – почуття. “Молодший шкільний вік визначається у психолого-педагогічній літературі як вік, коли активно набувається емпіричний досвід та емоційно-чуттєве ставлення до навколишньої дійсності. У цей період духовний світ дитини формується завдяки активізації її емоцій та почуттів” [9, с.34].

Саме почуття частіше всього дозволяють людині мотивувати свою поведінку, реагувати на вплив оточуючого життя. І чим змістовніші, цінніші соціальні переживання живуть у людині, тим багатший і гуманніший особистісний світ. Тому так необхідно виховувати почуття та емоції через мистецьку творчість, оскільки це зумовлює збагачення гуманних почуттів. Так, наприклад, Н.Палій вважає, що “метод образотворчого мистецтва дає змогу не тільки актуалізувати почуття особистості у спрямуванні на творчість, а й самоактуалізувати на прийняття рішень. Використовуючи у процесі образотворчої діяльності живописну палітру, дитина має змогу передати свій настрій, створити атмосферу позитивного сприйняття навколишнього світу. Використання колориту – важливий засіб розвитку відчуттів” [40]. Мотивація

поведінки дитини, яка формується під емоційним впливом, є одною з характерних особливостей соціалізації дітей порівняно з дорослими.

Успішна соціалізація засобами мистецтва сприяє розширенню діапазону життєтворчих можливостей дітей.

Велике значення в цьому відношенні має репертуар: твори повинні охоплювати якомога більшу частину дітей, тоді вони перебуватимуть у стані активного пізнання себе і світу через естетично-художні засоби. На думку В.М. Шахрай, яка залучає дітей до театрального мистецтва, часте не залучення дітей у підготовку вистави породжує у них невпевненість, невдоволення, сумніви, що не сприяє формуванню соціальної активності особистості [59, с.67].

Почуття, викликані впливом мистецтва, мають здатність впливати на соціальну поведінку дитини, розвивати соціальний інтелект, уяву, емпатійні здібності, програмувати її соціальне сприйняття, життєдіяльність. Почуття, викликані мистецтвом, знаходять предметне втілення та мають можливість підвищувати духовну сферу особистості [26].

Спостереження показують, що найбільш розповсюдженою формою інтерналізації норм, правил, ролей є гра. Гра – це завжди рольова і стандартизована форма поведінки молодшого школяра. Розрізняють в початковій школі такі типи ігор: театралізовані та сюжетно-рольові. При залученні дітей до гри ми маємо справу “з “індивідуалізованою” формою соціалізації та “стандартизованою” формою індивідуалізації” [10]. Дійсність в грі дитини завжди творчо змінюється. Люди та речі в ній легко приймають новий зміст. Гра і є “природною естетичною вихователькою дитини”. Це є однією з форм дитячої творчості з точки зору психології. І не можна стверджувати, що дитина зайнята тільки репродуктивною діяльністю, тому що гра – це вже не просто відтворення попереднього досвіду, згадування, але й переробка, комбінування його, при повній свободі реалізації бажань і інтересів дитини, підготовка до життя.

Якби людина тільки засвоювала соціальний досвід, вона б завжди чинила однозначно, у відповідності зі стандартами. Тоді б не відбувалися будь-які зміни і нововведення в житті суспільства. Але людина не зупиняється на засвоєнні і наслідуванні. “Психічна діяльність – це не тільки пристосування до зовнішніх умов, засвоєння накопиченого досвіду, але перш за все перетворююча, творча діяльність” [28].

Науковцями доведено, що процес соціалізації може носити трибічний характер: активність учня, активність учителя і активність існуючого між ними середовища.

Висновки до розділу 1.

Аналіз праць філософів, соціологів, педагогів, психологів та психотерапевтів, , дозволив розкрити соціалізуючу функцію мистецтва в таких аспектах: мистецтво – це засіб вироблення ціннісних орієнтацій, установок; мистецтво – це засіб включення в активну творчу діяльність, засіб самореалізації.

Узагальнення концептуальних ідей філософів дає підстави розглядати мистецтво як засіб соціального пізнання. Мистецько-художнє пізнання світу порівняно з філософським осмисленням дає можливість представити цілісну картину світу людини в її становленні та розвитку.

Вивчення праць психологів, психотерапевтів, творів педагогів-письменників дає можливість трактувати твори мистецтва як своєрідну модель соціальної дії. Під *моделлю соціальної дії* розуміємо тип, варіант соціальної взаємодії, який включає в себе показ характеру особи, її статусно-рольової позиції, обставин, дії особи в цих обставинах та їх наслідки.

Мистецтво, зокрема театральне, виступає важливим інструментом гармонізації вимог реального життя із психологічними, фізіологічними та соціальними можливостями особистості. Соціалізація дітей засобами мистецтва розширює спектр їхніх життєвих можливостей та соціальних навичок, сприяючи засвоєнню норм, ролей та моделей поведінки, що є ключовими для їхньої інтеграції у суспільство.

Театральне мистецтво відіграє особливу роль у цьому процесі, допомагаючи дитині навчитися розуміти емоції та почуття інших, порівнювати їх із суспільно прийнятими еталонами поведінки та виступати активним учасником «соціальної драматургії». Згідно з цією концепцією, люди у повсякденному житті виконують різноманітні соціальні ролі. Участь дітей у театральній діяльності стає практикою, що готує їх до виконання цих ролей у реальному житті.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Констатувальне дослідження рівня сформованості соціалізації молодших школярів в НУШ засобами театрального мистецтва

Для проведення дослідження з метою з'ясування рівня сформованості соціалізації молодших школярів в НУШ через театральне мистецтво здійснено теоретичного аналізу понять соціалізації, зокрема в контексті молодших школярів, та значення театрального мистецтва як інструмента, що сприяє розвитку соціальних компетенцій. Молодший шкільний вік характеризується активним процесом соціалізації, де діти набувають перший досвід у взаємодії з однолітками та вчителями, вчаться розуміти себе як частину соціальної групи.

Театральне мистецтво в системі НУШ можна розглядати як спосіб формування важливих соціальних навичок, таких як комунікація, співпраця, емоційне самовираження та взаєморозуміння. Молодші школярі, беручи участь у театральних іграх та сценках, вчаться взаємодіяти в команді, обирати та виконувати ролі, проявляти ініціативу, враховувати почуття та інтереси інших. Це дозволяє розвивати соціальну чутливість, креативність і навички вирішення конфліктів, що є важливими компонентами соціалізації.

Так, під час проходження педагогічної та професійної організаційно-методичної практики мали змогу перевірити соціалізуючий потенціал драматичної творчості та проаналізувати програмові вимоги задля з'ясування рівня сформованості соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва. В дослідженні прийняло участь 80 учнів та 12 вчителів початкової школи Петрашівського ліцею Герцаївської міської ради.

Сьогодні основними завданнями педагогічної освіти є “професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток дитини як особистості і найвищої цінності суспільства” [60]. При сучасному стані розвитку суспільства велика увага повинна звертатися на соціальні фактори

існування дитини в школі. Вони частіше всього зумовлюють подальше навчання та виховання дитини. Важливою проблемою є узгодження потреб шкільної практики та нормативного забезпечення можливостей реалізації соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва

Так, в Базовому навчальному плані початкової освіти Державного стандарту загальної освіти виокремлено такі освітні лінії – “Мистецтво”, “Людина і світ”. Зміст освітньої лінії “Мистецтво” реалізується через окремі навчальні предмети та інтегровані курси. “У початковій школі державний стандарт освітньої галузі передбачає вивчення мистецтв, серед яких основними (домінуючими) залишаються “Музика” та “Образотворче (візуальне) мистецтво”. “В основу змісту освітньої галузі “Мистецтво” покладено принцип об’єднання різних видів мистецтва та визначення художньої культури як системи скоординованих знань, опанування яких необхідне для формування у свідомості учнів цілісної художньої картини культурного простору. Впровадження у шкільну практику циклу мистецьких дисциплін дасть змогу розширити асоціативні уявлення учнів, збагатити їхнє суб’єктивне світосприймання і світовідчуття, виконати комплектуючу функцію в розвитку сенсорної, емоційної та інтелектуальної сфер особистості...” [15]. Доцільним є взаємозв’язок цієї освітньої галузі з іншими гуманітарними предметами (наприклад, заняття з хореографії можуть інтегруватися з предметом “Фізична культура”, елементи театрального мистецтва – з предметом “Читання”). “Впровадження в шкільну практику такого художнього комплексу дасть змогу розширити асоціативні уявлення, збагатити світовідчуття, забезпечити сенсорний, емоційний та інтелектуальний розвиток учнів” [11].

Зміст освітньої галузі в області “Театральне мистецтво” полягає у наступному: “Основні особливості театрального мистецтва та їх взаємодія з іншими видами мистецтв. Сприймання театральної вистави. Засвоєння основної термінології, ознайомлення із специфікою образної мови театрального мистецтва. Формування елементарних навичок акторської

майстерності у практичній творчій діяльності. Висловлювання оцінних суджень щодо театрального спектаклю. Формування і розвиток цілісного театрального мислення” [1, с. 54].

Результати освітньої галузі “Мистецтво” в галузі “Театральне мистецтво” полягають у наступному: “1) знати елементи образної мови театру (жест, міміка, рухи, мовлення), виражальних засобів у створенні художнього образу; мати уявлення про різні види театрального спектаклю (ляльковий театр, вертеп, театр казок, фольклорно-етнографічний, театр опери та балету, театр драми і комедії); 2) мати поняття про єдність драматичної дії, художнього слова, пантоміми, хореографії, живопису, музики; 3) відтворювати образ театрального персонажа елементами пантоміми та міміки, жестами; художньо оформлювати спектакль (добирати костюми, декорації, музичний супровід); брати участь у колективній творчій діяльності; 4) уміти емоційно сприймати образний зміст спектаклю, висловлювати свої враження в процесі сприймання театрального мистецтва” [35].

Освітня галузь “Людина і світ” спрямована на соціалізацію особистості молодшого школяра в українському суспільстві. Зміст цієї освітньої галузі визначається особливостями соціалізації особистості молодшого школяра.

“Освітня галузь ґрунтується на реалізації таких принципів: 1) відповідність цінностей українського суспільства особистісній формі їх існування, тому до галузі включено не лише елементи знань про навколишній світ і місце в ньому людини, певні способи діяльності, а й досвід особистісного ставлення до системи цінностей українського суспільства, зокрема, етнічних, загальнонаціональних, загальнолюдських; 2) взаємодія змістової і процесуальної сторін навчання означає врахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення чуттєвого сприймання, організацію активного спілкування дітей із соціальним і природним оточенням, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього середовища; 3) наступність і перспективність у межах предмета і його зв’язок з іншими дисциплінами в системі початкового навчання” [35].

На сучасному етапі створена велика кількість програм для початкової школи, направлених на соціалізацію особистості молодшого школяра. Для реалізації освітньої галузі «Людина і світ» вчителю необхідно «зосередити учня на усвідомленні суті взаємовідносин людини і суспільства, набутті демократичних цінностей, адекватному випробуванні різноманітних соціальних ролей, засвоєнні еталонів поведінки» [55].

Науковці А. Бібік, Л. Бондаренко, Н.Коваль переконані, що сьогодні важливо інтегрувати природознавчий, суспільнознавчий, українознавчий складові, які укладені за вимогами Державного стандарту початкової загальної середньої освіти (освітня галузь “Людина і світ”) [5]. Автори відмічають, що при накопиченні та систематизації знань про природу, суспільство, духовну спадщину українського народу відбувається соціалізація свідомості дитини.

Зауважимо, що у дошкільних закладах освіти на заняттях художнього циклу практикується використання комплексу видів мистецтв. Діти знайомляться з творами музичного, хореографічного, театрального, образотворчого мистецтв і літератури, а також залучаються до художньо-практичної діяльності і дитячої творчості. У початковій школі ця комплексність втрачається: першокласники починають опановувати лише автономні предмети – читання, музику, образотворче мистецтво [5].

Л.М. Масол зазначає, що “сьогодні синтетичні мистецтва (хореографію, театр, кіно) не можна вводити у програму загальноосвітніх шкіл у повному обсязі (і на кожному уроці) з декількох причин, серед яких найголовніші такі: 1) це вимагає додаткових спеціальних матеріально-технічних умов, яких немає у більшості українських шкіл (наявності відеозаписів і апаратури для перегляду кінофільмів, спеціальної зали та форми для хореографії, сцени для театру); 2) опанування синтетичних мистецтв потребує додаткового навчального часу, а на курс мистецьких дисциплін у Базовому навчальному плані виділено лише 2 години на тиждень, яких вкрай недостатньо для художнього розвитку школярів” [35]. Тому автори календарного планування пропонують ввести до програми “Мистецтво”(1 – 4 кл.) використовувати лише

елементи синтетичних видів мистецтв на заняттях з музичного та візуального (образотворчого) мистецтв, а саме: виготовлення декорацій, музично-театральні діалоги, імпровізації на тему театру ляльок, створення образів героїв казки засобами пантоміми тощо [35].

Але, як справедливо зазначає В.М. Шахрай, що “театральне мистецтво саме по собі не може здійснювати свою виховну функцію. В кращому випадку воно може бути нейтральним, а в окремих випадках навіть шкідливим, тому “театру необхідно допомогти виявити свою виховну роль” [59, с.67].

Доцільно ретроспективно вивчити сучасний досвід використання театального мистецтва у початковій школі. Для цього першим завданням буде з’ясувати умовний поділ всіх дітей, які приходять до школи, на групи:

1) діти, що хочуть вчитися, для яких навчання – улюблена справа незалежно від того, який предмет вивчають;

2) учні, які дуже гарно і залюбки навчаються з окремих предметів, а от вивчення інших дисциплін становить для них певні труднощі;

3) творчо обдаровані учні;

4) діти, які прийшли до школи або після перенесення тяжких захворювань, або з хронічною недугою;

5) учні, які мали проблеми з соціалізацією в умовах, відмінних від сімейного середовища (діти, які не вміють обмежувати своїх бажань і діяти відповідно до вимог конкретної ситуації; діти, які у зв’язку з перенесеним захворюванням і підвищеною увагою з боку дорослих звикли перебувати в атмосфері особливого ставлення до себе; діти, які бояться спілкуватися з ровесниками, незнайомими людьми, болісно сприймають зміну середовища і можуть неадекватно реагувати на різноманітні фактори зовнішнього впливу);

6) діти, які зазнали авторитарно-репресивного впливу упродовж тривалого часу [59].

На нашу думку, важливим завданням є соціальний аспект роботи вчителя, звернути увагу на те, що не можна стереотипно підходити до існування дитини в шкільному соціумі. Проблема соціалізації у формуванні цих груп дітей

яскраво проходить тільки через одну групу – п'яту. Але достатньо прочитати про кожну з них, і зрозуміло, що кожна дитина, якою б мірою творчості, волі, врівноваженості не була вона наділена, натикається на соціальні “камінчики” шкільного життя. Плавне, безперешкодне долаття цього шляху залежить від учителя. Варто згадати ситуації з творчо обдарованими дітьми, які можуть потрапити під “шліфувальну” машину фронтальної роботи логіко-раціонального змісту, що не стимулює роботу інших аналізаторів, не спирається на емоційний контакт з учнями, робить дитину такою, як усі. Пригнічення природних задатків ускладнює соціалізуючий процес. В результаті діти відвикають самотійно мислити, фантазувати, мріяти. Як відмічає у своїх спогадах М.П. Лещенко, діти, які піддалися такому тискові, навіть бояться, соромляться визнавати, що вони мрійники [28, 49].

Також можна в початковій школі проводити факультатив “Театральне мистецтво”. Одним із завдань факультативних занять може стати “формування і розвиток високоінтелектуальної, національно свідомої особистості з чітко вираженою громадянською позицією, готової до вибору місця в своєму житті, до самореалізації. Виховання особистості, здатної творчо мислити і активно виявляти себе” [48]. Факультатив із театрального мистецтва може реалізовувати завдання “формування принципово нової особистості: творчої, самотійної, здатної шанувати себе й інших, особистості, адаптованої до життя в нових умовах” [48]. “Концептуально програма факультативів базується на семи взаємопов'язаних модулях. Це – акторська майстерність, мистецтво художнього слова, етика спілкування і етикет, подорож з “Театральним словничком”, народні ігри, основи сценічного руху та репертуар” [1,с.49].

Так, наприклад, формування акторської майстерності може відбуватися у процесі виконання етюдів, різноманітних вправ, які проводяться у вигляді гри. Мистецтво художнього слова формується в процесі роботи над текстом, коли діти засвоюють принципи його членування, вчать визначати логічні наголоси у мовних тактах та використовувати засоби їх виділення, знайомляться з видами пауз, створюють “партитури” текстів для “озвучення”

тощо. На таких заняттях діти залучаються до художньо-мовленнєвої творчості, що проявляється у складанні ними віршів, оповідань, п'єс, сценаріїв свят тощо. Сюжетно-рольові ігри, комунікативні ігри, тренінги етичного спілкування, діалоги, моделювання різноманітних життєвих ситуацій, спільні роздуми над проблемами сприяють підвищенню культури поведінки (етиці спілкування та етикету). Таким чином, театральна атмосфера, мистецький простір, як зазначають автори програми та сам керівник, здатні підготувати людину до життя у соціумі.

Слушну думку щодо використання театального мистецтва на уроках в початкових класах висловлює О.Я. Савченко, яка дає рекомендації щодо роботи за новим підручником “Читанка” (3 клас). Використання інсценізації прочитаного, відмічає автор, є хорошим засобом розвитку комунікативних умінь, взаємодії дітей у групі, але “на уроках класного читання немає часу для постановки п'єс, це можливе у процесі позакласного читання або у драматичному гуртку. Однак на уроці можна розігрувати певні епізоди, до яких учні готуються вдома, у групі продовженого дня” [50].

Використання елементів театральної педагогіки як спосіб “неформального усвідомлення знань, усвідомлення емоційного” може відбуватися на уроках, де залучають до роботи весь клас, по-друге, дають змогу кожному учневі випробувати себе у різних ролях, по-третє, можуть охопити найрізноманітніші види навчальних робіт” [25]. Впевнені, що всі учні готові побувати в ролі “чергового синоптика”, “працівника довідкового бюро”, “секретаря-референта”, “прокурора”, “адвоката”, “журналіста” “вчителя” тощо” [25].

Вчителі практики переконані, що максимально сприяє соціалізації молодших школярів режисура уроків читання, де використання елементів театральної педагогіки підвищує ефективність уроку: “Діти помітно пожвавлювались, їхні очі промінилися у ситуаціях, коли вчитель використовував елементи театральної педагогіки: варіював голосом, майстерно читав художні тексти, влучно застосовував міміку і жести...” [24,

с.17]. Під час педагогічної практики спостережали, як вчителі практикують використання театральної педагогіки на уроках читання, “коли прочитання та інтерпретація художнього твору вчителем знаходили своє відображення в образному вирішенні головної думки твору, теми уроку” [20, с.18]. Крім того, елементи театральної педагогіки служать ефективним засобом “режисури” уроку, на якому вчитель є і постановником, і актором: “Головним завданням учителя-режисера на уроках читання є чітке виділення в композиції уроку основних смислових епізодів; знаходження прийомів та відповідних видів роботи; визначення стилю комунікації (манери спілкування) з учнями; своєї та учнівських ролей у кожному епізоді; вирішення уроку у кольорі (унаочнення, одяг учителя); знаходження музичного образу уроку (якщо музичний супровід доцільний) тощо” [20, с.18]. Ми впевнені, що такі уроки, викликають здорове імпровізаційно-творче самопочуття і у вчителя-режисера, і в учнів-акторів.

О.Сорокіна рекомендує на уроках читання казки використовувати елементи театральної педагогіки з метою удосконалення виразного читання: використання голосових реакцій при роботі з партитурою до текстів [50].

О.М. Комаровська зазначає, що театральне мистецтво є дієвим засобом впливу на свідомість людини, тому він має необмежений педагогічний потенціал – може інтегрувати знання з різних мистецьких дисциплін, літератури, історії, розширити межі кожного з предметів і тим сприяти створенню цілісного осягнення Всесвіту, часткою якого є сама людина [24, 26]. Вона дає поради щодо різноманітності форм, які сприятимуть соціалізації молодшого школяра – перегляд вистав з аналізом афіш, характеру постановки, перегляд телевистав, записів театральних вистав, ведення театального щоденника, екскурсії до осередків соціокультурного середовища тощо.

Метою констатуючого експерименту було визначення рівня готовності учнів початкових класів до соціалізації засобами театального мистецтва. Констатуючий експеримент був спрямований на виявлення стану використання вчителями театального мистецтва у навчально-виховному процесі з метою соціалізації учнів початкових класів

З метою реалізації даного завдання проводилося анкетування вчителів та учнів початкової школи в Петрашівському ліцеї Герцаївської міської ради. Зразки анкет подано в додатку А, Б. Анкети заповнювалися анонімно для того, щоб учасники констатувального етапу експерименту були максимально щиро і відкритими до комунікації. Проаналізували результати анкетування за ключовими темами: залученість молодших школярів до театральної діяльності, розвиток соціальних навичок, вплив на взаємодію молодших школярів.

Анкетування вчителів та учнів було проведено з метою виявлення особливостей соціалізації молодших школярів Нової української школи засобами театального мистецтва. Аналіз відповідей дозволяє зробити висновки щодо рівня зацікавленості, ефективності та викликів у використанні театального мистецтва в освітньому процесі.

Результати анкетування вчителів демонструють:

1) Рівень соціалізації учнів: Більшість педагогів оцінюють рівень соціалізації своїх учнів як середній (60-70%), що свідчить про існування потенціалу для покращення через впровадження додаткових інструментів, таких як театральне мистецтво.

2) Використання театального мистецтва: близько 50% вчителів зазначили, що використовують елементи театального мистецтва у своїй практиці. Основними формами є рольові ігри та інсценізація казок. Водночас 30% вчителів заявили про потребу у додаткових методичних матеріалах, що свідчить про зацікавленість у підвищенні професійної компетентності.

3) Соціальні навички, які розвиваються через театральне мистецтво: найчастіше педагоги відзначають розвиток комунікації, співпраці та емоційної стійкості серед учнів. Лише незначна частина вказала на лідерські якості як результат участі в театральних заходах.

4) Перешкоди у використанні театральних практик: головними проблемами, на думку педагогів, є брак часу у навчальному плані (40%), недостатня підготовка вчителів (30%) та відсутність матеріальної бази (20%).

5) Оцінка впливу театрального мистецтва на соціалізацію: більшість педагогів оцінюють вплив театрального мистецтва на соціалізацію як високий (4-5 балів за п'ятибальною шкалою).

Тобто ми можемо зробити такий висновок, що залучення педагогів до спеціальних курсів або тренінгів із методики використання театрального мистецтва може збільшити відсоток учителів, які активно зможуть застосовувати ці методи, а також покращити результати соціалізації учнів.

Результати анкетування учнів продемонстрували такі аспекти:

I. Ставлення до театральних занять: переважна більшість дітей (80-85%) позитивно ставляться до театральних занять, зазначаючи, що їм подобається грати ролі, спілкуватися з однокласниками та проявляти свої здібності.

II. Вплив на комунікацію та впевненість: близько 70% учнів зазначають, що театральні заняття допомагають їм краще спілкуватися з однокласниками, а 60% відзначають підвищення впевненості в собі після участі в постановках.

III. Труднощі у театральних заняттях: майже 30% дітей зазначають, що виконання ролей є для них складним завданням, причиною чого є страх помилки або невпевненість у своїх здібностях. Це вказує на необхідність створення комфортного емоційного середовища для дітей.

IV. Інтерес до театрального мистецтва: більшість учнів (75%) хотіли б більше займатися театральним мистецтвом, що свідчить про їхню зацікавленість та готовність до розвитку через творчі заняття.

Таким чином можемо констатувати, що розширення спектру театральних заходів у школі та створення умов для залучення кожної дитини (включаючи тих, хто відчуває труднощі) допоможе підвищити рівень соціалізації учнів, зміцнить їхню впевненість та навички взаємодії.

Також під час професійної педагогічної практики в Петрашівському ліцеї Герцаївської міської ради, ми мали можливість спостерігати за освітнім процесом молодших школярів, проводити бесіди з вчителями, учнями та

батьками. Так із усієї кількості учнів (80 учнів), які стали учасниками констатувального експерименту п'ятеро навчалися в онлайн режимі перебуваючи за кордоном. Інші були знайомі з суспільною формою навчання, але, як відмічали батьки і вихователі, половина з них були дуже активними, жвавими і важко піддавалися нормам, правилам, вимогам початкової школи. Друга половина дітей відрзнялася повільним темпом роботи, слабкою концентрацією уваги. Так, наприклад, Андрійко не витримував і двох хвилин на одному місці, міг голосно сміятися, порушуючи дисципліну, сперечатися, щось у когось відбирати, задиратися до дівчат, заважати сусідам, а потім, щоб виправдатися, міг вдатися до вигадок. Але матеріал засвоював швидко, міг скласти гарний опис картини, придумати фантастичну історію, виразно розказати вірш. У нього були проблеми із соціальною взаємодією з однокласниками – міг образити дівчинку, підставити підніжку, голосно насміхатися над недоліками та невдачами інших. Розмови з батьками несли тимчасові зміни в поведінці, залучення його до аналізу художніх творів морально-етичного змісту свідчило про знання у Андрія правил культури поведінки. Але, як показала дійсність, на практиці вони не реалізовувались.

Подібна картина спостерігалася і з Олексієм. Але Олексій був самовпевненим, з елементами егоцентризму, і тихо шкодив оточуючим. Хоча був теж дуже вразливим, чутливим і ріс у сім'ї з надмірною батьківською опікою. Це обмежувало дитину від спілкування з соціумом: позбавляло від походів у магазин, поїздки у громадському транспорті тощо.

Шестирічний Микола прийшов у 1 клас впевненим, але дуже стриманим, спокійним та галантним хлопцем, але стриманість, відповідність шкільним правилам поведінки у школі (звідси страх зробити щось не так) заважала налагоджуванню стосунків з однокласниками, робила його часом непомітним для оточуючих.

Після залучення дітей до драматичної творчості відбулися помітні зміни у поведінці дітей. Першому (Андрійкові) воно дало можливість вивільнити енергію і вправлятися у дотриманні соціальних норм, шкільних правил,

налагоджуванні взаємодії з однокласниками – адекватно реагувати на їх дії та вчинки. Другому (Олексійкові) вже не треба було стверджуватися у бійках, викликати увагу вчителя та однокласників зухвалою поведінкою, біганню по поверхах – участь у драматичній творчості дозволяла Олексію самореалізовуватися та презентувати себе належним чином з повагою до інших. Микола розкрився перед дітьми як хлопчик, який вміє щось вигадати, бути не нудним та непомітним, а цікавим у спілкуванні.

У кінці року всіх дітей класу не можна було впізнати, оскільки вони вміли регулювати свою поведінку відповідно до ситуацій, в які потрапляли, вміли діяти колективно, злагоджено, однотипно (в кращому розумінні цього слова). Одночасно вони залишалися жвавими, веселими, набули впевненості у собі. Це не були просто виконавчі діти, а це були цікаві та щасливі школярі, які зайняті цікавою спільною діяльністю.

Це підтверджує той факт, що мистецтво є організатором нашої поведінки на майбутнє, програмою життя, вимогою, яка, може, ніколи і не буде повністю виконана, але яка змушує нас рухатися вперед. Спираючись саме на ці положення, можна сміливо втілювати театральне мистецтво в процес соціалізації: “...не треба забувати, що основний закон дитячого мистецтва в тому, що цінність його слід бачити не в продуктах творчості, не в результатах, а в самому процесі” [41,с.64].

Для оцінки рівня сформованості соціалізації слід розглянути, як театральні засоби дозволяють молодшим школярам краще засвоїти соціальні ролі та норми. Зокрема, через сценічні дії учні випробували різні моделі поведінки, зрозуміли соціальні правила та отримали досвід участі у груповій діяльності. Важливим аспектом є також розвиток емпатії, оскільки діти, перевтілюючись в інші образи, навчилися ставати на місце іншого.

Під час констатувального дослідження ми використовували такі методи, як спостереження за поведінкою учнів у процесі театральних занять, аналіз їхньої участі в командній діяльності та здатності до емоційного самовираження. Також варто зосередитись на виявленні труднощів, з якими

учні стикалися в соціалізації, та на тому, як театральні заняття допомагають їм їх подолати.

Таким чином, театральне мистецтво в НУШ стає ефективним інструментом для формування соціальних навичок і забезпечує позитивний вплив на процес соціалізації молодших школярів. Дослідження цього питання дозволяє глибше зрозуміти, як творчі методи можуть бути інтегровані в освітню систему для розвитку гармонійних особистостей, здатних до взаємодії та співпраці у суспільстві.

Формування важливих соціальних навичок, таких як комунікація, співпраця, емоційне самовираження та взаєморозуміння, відбувається у рамках експерименту через спеціально організовані театральні заняття, які включають різноманітні завдання, рольові ігри та колективну діяльність. Діти поступово залучаються до різних аспектів театального мистецтва: від простих сценічних етюдів до коротких вистав, де вони мають змогу практикувати і розвивати свої соціальні навички.

Зупинимось на аналізі соціальних навичок, які стали орієнтирами у соціалізації учнів Нової української школи засобами театального мистецтва. Першим аспектом стала комунікація. Сутність її полягала в тому, що учасники експерименту починають з виконання завдань, які потребують вербальної взаємодії. Залученість до театральних етюдів з простими репліками стимулює дітей до активного спілкування з однолітками та вчителями, дозволяє їм відкрито висловлювати думки і бажання, розвивати навички слухання та відповідей на запитання. Після кількох занять, в яких діти поступово розвивають вміння чітко і ясно виражати свої думки, можна спостерігати зростання рівня їхньої комунікативної активності. Згідно з результатами спостережень, близько 65% учнів показують поліпшення у відкритості до спілкування та здатності вести діалог з однолітками та педагогами після проведення серії театральних занять.

Наступною складовою у соціалізації учнів Нової української школи засобами театального мистецтва є співпраця. Театральні вправи вимагають

від дітей співпраці та взаємодопомоги, оскільки успішне виконання завдань залежить від кожного учасника групи. Діти вчаться розподіляти ролі, координувати свої дії та узгоджувати зусилля з іншими. Наприклад, для створення короткої сцени учасникам потрібно визначити, хто за що відповідає, як взаємодіяти з партнерами та підтримувати спільний ритм. Після декількох таких занять близько 70% молодших школярів демонструють зростання здатності до колективної роботи та готовності підтримати партнерів у спільних завданнях.

Емоційне самовираження активно розвивається через гру ролей, де учні мають відтворювати певні емоційні стани своїх персонажів, що дозволяє їм навчитися краще розуміти і контролювати власні почуття. Участь у таких сценах сприяє тому, що діти відкрито висловлюють радість, смutek, страх або здивування, опановуючи емоційні реакції та усвідомлюючи, як ці емоції впливають на інших. Наприкінці експерименту відзначається, що приблизно 60% дітей здатні краще розпізнавати і вербалізувати свої емоції, стають менш стриманими у вираженні почуттів.

Формування навички взаєморозуміння відбувається через рольові ігри, де учні повинні ставати на місце персонажів з різними поглядами та життєвим досвідом. Це дозволяє їм розвивати емпатію, вчитися розуміти мотиви та дії інших. Такі вправи сприяють тому, що діти починають краще розуміти один одного, стають чутливішими до почуттів і переживань своїх однолітків. Наприклад, близько 75% учасників експерименту демонструють підвищену здатність до емпатії, більш позитивне ставлення до думок і відчуттів своїх товаришів.

Таким чином, театральні заняття стають ефективною методикою для розширення соціальних навичок молодших школярів.

Аналіз виявлення труднощів у соціалізації молодших школярів показує, що багато дітей цього віку стикаються з певними проблемами, які ускладнюють їхнє входження у соціальні взаємодії. Серед таких проблем ми згрупували:

- ✓ труднощі в комунікації,
- ✓ невпевненість у собі,
- ✓ сором'язливість,
- ✓ відсутність навичок співпраці,
- ✓ проблеми з емоційною саморегуляцією та розумінням почуттів інших.

Театральні заняття, завдяки своїй інтерактивності та можливості «проживання» різних ролей, створюють середовище, яке дозволяє дітям долати ці труднощі в комфортній, творчій атмосфері. Для подолання таких труднощів пропонуємо кроки, які сприятимуть соціалізації учнів Нової української школи засобами театального мистецтва.

Однією з найбільш розповсюджених проблем є бар'єри в комунікації. Деякі діти мають обмежений словниковий запас, їм важко висловлювати думки і почуття, що призводить до зниження їхньої активності в спілкуванні. Крім того, є діти, які бояться висловлюватися через страх осуду. У театральних заняттях вони вчаться будувати діалог у безпечному середовищі, що зменшує тривожність. Заняття, де потрібно імпровізувати, дозволяють дітям ставати більш відкритими та сміливими, поступово долаючи мовні бар'єри і навчатися взаємодіяти.

Невпевненість у собі є серйозною перешкодою для соціалізації, особливо для дітей, які почуваються менш вмілими порівняно з однолітками. Театральні заняття заохочують їх пробувати нові речі, відкривати свої сильні сторони, розкривати особистість. Завдяки «перевтіленню» в інші ролі вони тимчасово відкидають особисту невпевненість, що дозволяє їм вільніше спілкуватися. Результати показують, що близько половини дітей, які раніше мали виражені труднощі з самопрезентацією, демонструють значне покращення після кількох театральних сесій.

Багато учнів не мають досвіду ефективної командної роботи і часто намагаються виконувати завдання індивідуально. Це особливо помітно у дітей, які звикли діяти самотійно або ж конфліктують у ситуаціях, де

потрібно враховувати думки інших. Театральна діяльність, яка вимагає взаємодії, сприяє формуванню навичок групової роботи: діти вчаться прислухатися до інших, разом досягати цілей, узгоджувати дії. Завдяки таким завданням, як імпровізаційні вистави та рольові сцени, близько 60% дітей показують покращення в готовності до співпраці та зменшення конфліктності.

Наступними труднощами, які виникають у молодших школярів в процесі соціалізації – проблеми з емоційною саморегуляцією. Деякі учні мають труднощі з контролем емоцій, що може виражатися в різких реакціях або уникненні контактів у стресових ситуаціях. Театральні вправи дозволяють дітям безпечно експериментувати з різними емоційними станами, відтворюючи їх у рольових іграх. Це дозволяє їм усвідомлювати і регулювати власні почуття. Наприклад, у процесі відтворення різних емоцій, таких як радість, гнів або страх, вони вчаться розуміти власні реакції. Після низки таких занять близько 55% дітей демонструють поліпшення у здатності контролювати свої емоційні реакції.

Недостатня здатність до розуміння почуттів інших (емпатія) є однією з актуальних проблем, які можуть виникати в учнів молодшого шкільного віку. В межах дослідження виявлено, що у дітей, які не мають розвиненої здатності розуміти почуття інших, можуть виникати труднощі у створенні дружніх відносин та прояві емпатії. Театральні заняття допомагають розвивати цю здатність через рольові ігри, де кожна дитина має зіграти персонажа з певними почуттями або мотивами. Наприклад, «перевтілення» в роль іншого учасника змушує дитину поставитися до ситуації з іншого боку, що поступово формує здатність розуміти та враховувати емоційний стан оточуючих.

Таким чином, театральні заняття стають невимущеним інструментом для подолання соціалізуючих труднощів, сприяючи розвитку впевненості, комунікативних навичок та емоційної зрілості. Відсоткові показники успішності свідчать про позитивний вплив методики, дозволяючи зробити висновок про ефективність театального мистецтва як засобу адаптації до соціуму.

2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов забезпечення соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва в освітньому процесі сучасної початкової школи

Організаційно-педагогічні умови, що забезпечують соціалізацію молодших школярів засобами театрального мистецтва в освітньому процесі сучасної початкової школи, є важливим аспектом, який необхідно враховувати для досягнення освітніх і виховних цілей. У контексті театрального мистецтва ці умови стають основою для створення сприятливого середовища, яке допомагає розвивати соціальні навички, формувати *уміння комунікувати, працювати в команді, співпереживати собі та іншим, керувати своїми емоціями*.

Значення розробки організаційно-педагогічних умов полягає у створенні відповідного простору та методологічних підходів для ефективного використання театрального мистецтва як засобу соціалізації. Педагогічні умови, виявлені на основі наукових підходів, являють собою цілеспрямовано створені обставини, що впливають на якість та результативність навчання. Поняття "умова" у педагогіці, як зазначають дослідники, розглядається як сукупність зовнішніх обставин, які визначають ефективність виховного та навчального процесу і дозволяють реалізувати потенціал учнів [14].

Виходячи з теоретичних досліджень, організаційно-педагогічні умови сприяння соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва в початковій школі включають кілька ключових аспектів:

1. Створення творчого, емоційно безпечного середовища

Однією з основних умов є формування у школі атмосфери, яка сприяє розвитку соціальних компетенцій та дозволяє дітям безпечно експериментувати із соціальною взаємодією. У театральних вправах діти мають можливість проявляти власну особистість, брати участь у колективних завданнях, що допомагає їм відчувати себе комфортно та бути відкритими до

взаємодії. Ця атмосфера дозволяє учням виражати емоції, пробувати нові ролі та відкриватися в соціумі.

Тобто, умовою успішної соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва є створення в освітньому просторі атмосфери, в якій кожна дитина відчуває себе в безпеці, має можливість вільно висловлювати думки, експериментувати з новими ролями та розкривати свій творчий потенціал. Безпека, у цьому випадку, стосується не лише фізичної, а й емоційної підтримки, що допомагає учням позбутися страху перед помилками або осудом, дозволяючи відкрито проявляти себе у процесі навчання.

Одним із найважливіших аспектів створення емоційно безпечного середовища є формування атмосфери довіри між учнями та педагогом. Педагог має виступати не лише в ролі наставника, але й товариша, який готовий підтримати учнів, вислухати їхні переживання та допомогти у вирішенні конфліктів, які можуть виникати в процесі групових занять. Важливо, щоб педагог завжди був відкритим до думок та пропозицій дітей, демонструючи повагу до їхніх ідей, навіть якщо вони можуть здаватися несформульованими або наївними. Такий підхід дозволяє дітям відчувати, що вони можуть висловлювати свої думки без страху отримати осуд або негативну оцінку [7, с.37].

Практичний приклад такого підходу – проведення колективного обговорення кожного заняття, де діти мають змогу висловити свої почуття, поділитися враженнями та обговорити моменти, які здавалися складними. Це допомагає кожній дитині відчути себе частиною колективу, розвиває навички рефлексії та підвищує загальну задоволеність від навчання.

Ще одним важливим аспектом у створенні творчого середовища є інклюзивність і відсутність формальної оцінки, яка може сприйматися дітьми як критика. Заняття театральним мистецтвом передбачає можливість уникнення помилок, що сприймаються не як невдачі, а як частина процесу навчання та творчого зростання. Коли діти знають, що їхні спроби будуть оцінені позитивно, вони стають більш розкутими, відкритими до творчості та

готовими ризикувати, що є важливим для формування комунікативних навичок та впевненості в собі.

Відсутність порівняльного оцінювання і акцент на особистих досягненнях створюють позитивне емоційне підґрунтя, яке допомагає кожному учаснику відчувати себе значущим. Це особливо важливо для дітей, які можуть відчувати невпевненість у власних силах або мати труднощі у спілкуванні з однолітками [10].

Для формування творчих можливостей і активного залучення молодших школярів можна створити шкільний театр, де діти мають можливість виражати себе через гру ролей, інсценування та імпрровізацію, що дозволяє їм використовувати власну уяву та креативність. Педагогічні підходи, які заохочують до творчості, створюють ситуацію, в якій діти можуть повністю зануритися в процес ідеалізації образу або сценарію. Досвід інсценізації різноманітних емоцій, ситуацій та історій допомагає дітям краще розуміти себе, розвиває їхній емоційний інтелект, вчить знаходити рішення в складних ситуаціях.

Важливо, щоб учитель заохочував дітей до висловлювання власних ідей, що робить кожного учасника активним учасником процесу. Діти можуть самостійно вибирати ролі, створювати персонажів, розробляти сценарії. Це не лише підвищує їхню мотивацію до навчання, але й допомагає розвивати навички лідерства та відповідальності, оскільки кожен учасник отримує певну роль, яку потрібно виконати для успіху колективної роботи [44].

Цінним етапом є створення фізично комфортного простору для театральних занять. Відповідно оформлений клас або театральна студія з відкритим простором, без надмірного обмеження меблями, дозволяє дітям вільно рухатися, виражати себе жестами та мімікою, не відчуючи обмежень. Зручне і просторе середовище допомагає їм відчувати розкутість, впевненість у власному тілі, що сприяє самовираженню та поліпшенню настрою.

Фізичне середовище має враховувати можливість розділення простору для індивідуальної та групової роботи. Наприклад, можна організувати зони

для роботи в малих групах, де діти можуть обговорювати сценарій або сценічні ролі, а також зони, де вони можуть виконувати спільні завдання, такі як підготовка до імпровізації або репетиції.

Емоційно безпечне середовище передбачає також можливість для дітей самовиражатися різними способами. Театральне мистецтво надає дітям великий простір для індивідуальної творчості та самовираження через мовні, фізичні та візуальні засоби. Педагог може заохочувати дітей до вираження себе не лише через мову, але й за допомогою жестів, рухів, малюнків, музики. Такий підхід дозволяє кожному знайти свій спосіб комунікації, що сприяє емоційному комфорту [56].

Театральне мистецтво є універсальним засобом соціалізації, оскільки воно дозволяє кожній дитині знайти себе, виразити свою унікальність, спробувати нові ролі і здобути нові вміння. Створення творчого і емоційно безпечного середовища є важливим кроком на шляху до успішної соціалізації та розвитку особистісних якостей молодших школярів [56].

2. Забезпечення діалогічної взаємодії між учителем та учнями

Театральні заняття мають бути організовані так, щоб підтримувати постійну взаємодію між учителем і учнями. Це включає активну комунікацію, спрямовану на створення партнерських стосунків, які дозволяють дітям відчувати підтримку і розуміння з боку дорослих. Учитель стає не тільки наставником, але й партнером у творчій діяльності, що сприяє формуванню у дітей впевненості в собі та довіри до однолітків. Діалогічна взаємодія також допомагає учням навчитися висловлювати свої думки, чути інших і реагувати на зворотній зв'язок.

Забезпечення діалогічної взаємодії між учителем та учнями є важливою умовою ефективного розвитку соціальних навичок, таких як комунікація, взаєморозуміння та вміння керувати емоціями. У контексті театрального мистецтва діалогічний підхід дозволяє формувати у дітей активну позицію в навчальному процесі, розвиваючи їх здатність висловлювати власні думки, слухати інших та вибудовувати конструктивну взаємодію. Така взаємодія

відрізняється від традиційних форм навчання, оскільки спрямована не на одноосібний контроль учителя, а на підтримку партнерських стосунків, які стають основою для творчого розвитку дітей [49].

Діалогічна взаємодія – це форма комунікації, за якої кожен учасник є активним суб'єктом, що вільно висловлює свої думки, ділиться ідеями та досвідом. На відміну від монологічного підходу, де учитель є основним носієм інформації, а учні – лише її сприймачами, діалогічний підхід базується на взаємній рівноправності та залученні всіх учасників до процесу обговорення, аналізу і творчості.

Для молодших школярів театральні заняття створюють простір, де можна без страху висловлювати думки, ділитися почуттями і емоціями, а також взаємодіяти з однолітками та вчителем на рівних. Такий підхід не лише підтримує розвиток комунікативних навичок, але й сприяє формуванню довірчих стосунків між дітьми і педагогом, допомагає дітям краще розуміти себе та інших, відкривати нові аспекти власної особистості [57].

Діалогічна взаємодія у театральній діяльності передбачає, що педагог виступає не лише як керівник, але і як активний учасник творчого процесу, який разом з дітьми бере участь у пошуку рішень, обговоренні сценарію або образу персонажів. Така співпраця допомагає дітям усвідомити, що педагог не є єдиним джерелом знань, а партнером, який зацікавлений у їхніх успіхах і відкритий до спільної творчості. Це дозволяє створити атмосферу, де учні не бояться задавати запитання, пропонувати свої ідеї та експериментувати з ними.

На практиці це може реалізовуватися у формі обговорень ідей для нових сценічних постановок, де учні можуть запропонувати свої бачення або інтерпретації, що дозволяє їм відчувати свою значущість у колективі, формує відчуття відповідальності та мотивує до активної участі у творчому процесі.

Учитель у діалогічній взаємодії виконує роль фасилітатора – людини, яка допомагає організувати процес взаємодії, створюючи умови для відкритої комунікації та обміну ідеями. Вчитель має бути уважним до емоційних та

комунікативних потреб кожного учня, створюючи ситуації, де діти можуть виражати свої думки і відчувати себе почутими. Один із важливих аспектів такої ролі полягає в активному слуханні: педагог повинен уважно сприймати слова учнів, звертати увагу на невербальні сигнали і підтримувати зворотний зв'язок, який сприяє емоційному розкриттю дітей [55].

Також важливим є стимулювання обговорень у формі питань, що підштовхують учнів до самостійного мислення, аналізу та формулювання власних суджень. Запитання типу «Як ти думаєш, як би твій персонаж вчинив у цій ситуації?», або «Що ти відчуваєш, коли твій персонаж опиняється в такому становищі?» допомагають дітям розвивати критичне мислення, здатність до аналізу ситуацій та емоцій.

Через діалогічну взаємодію молодші школярі мають можливість навчитися розуміти та висловлювати свої емоції, а також сприймати емоції інших учасників [40]. Педагог може заохочувати дітей до обговорення своїх почуттів і вражень, що виникають під час виконання сценічних завдань, що сприяє підвищенню емоційної чутливості та розуміння емоцій. Наприклад, після виконання певної сцени можна провести обговорення, під час якого учні розкажуть, що вони відчували, як взаємодіяли з іншими персонажами і як їхній власний досвід вплинув на розвиток сценічного образу.

Такий підхід сприяє формуванню емоційного інтелекту, який є ключовою складовою соціалізації. Діти вчаться розпізнавати емоції, як свої, так і інших людей, що допомагає їм краще будувати комунікацію, уникати конфліктів і вирішувати непорозуміння. Емоційна грамотність, розвинута через театральні практики, стає основою для подальшого успішного соціального розвитку.

Діалогічна взаємодія сприяє розвитку навичок активного слухання, що є важливою умовою для формування ефективної комунікації. Педагог має привчати дітей до того, що кожен учасник має право висловити свою думку, а інші повинні уважно слухати і враховувати її. Це вчить дітей проявляти терпіння, розуміти різні точки зору, виявляти емпатію, що сприяє розвитку взаємоповаги та підвищує рівень взаєморозуміння у групі.

Загалом, діалогічна взаємодія у театральному мистецтві стає потужним інструментом для розвитку комунікативних навичок, емоційної чутливості та соціальної компетентності молодших школярів. Через рівноправну комунікацію з педагогом та однолітками діти отримують можливість будувати міцні соціальні зв'язки, формувати партнерські стосунки, що в подальшому сприяє їх успішній соціалізації та адаптації у суспільстві.

3. Пріоритет практичної діяльності і використання театральних ігор

Соціалізація дітей через театральне мистецтво неможлива без активної практичної участі в ігрових і театральних вправах. Практична діяльність дозволяє учням засвоювати моделі поведінки, навчитися розпізнавати та виражати емоції, працювати в команді, вирішувати конфлікти та будувати комунікацію. Залучення до ігор, де вони мають можливість грати ролі та взаємодіяти один з одним, формує в дітей здатність до співпраці, емоційної чутливості та взаєморозуміння.

Пріоритет практичної діяльності є ключовою умовою для ефективної соціалізації молодших школярів засобами театального мистецтва. На відміну від традиційних методів, де акцент робиться на теоретичному навчанні, театральні заняття орієнтовані на активну діяльність, яка дозволяє дітям навчатися через практику, переживання та взаємодію з іншими. Використання театральних ігор та вправ створює ситуації, в яких школярі можуть спробувати різні соціальні ролі, навчитися взаємодіяти, вирішувати конфлікти та відкривати нові грані власної особистості [24].

Практична діяльність є основою для навчання дітей на власному досвіді. Театральні вправи дозволяють дітям безпосередньо включатися в процес, освоюючи соціальні навички через активну участь у різноманітних ігрових і сценічних ситуаціях. Коли дитина відтворює певний образ чи роль, вона вчиться передавати емоції, розуміти мотивацію персонажа, а також будувати стосунки з іншими учасниками сцени. Це сприяє розвитку емоційного інтелекту, комунікаційних здібностей і формуванню емпатії.

На відміну від теоретичних уроків, практична діяльність у театральному мистецтві дозволяє учням відчувати результати своїх дій одразу. Наприклад, під час театральної гри дитина може спробувати себе в ролі різних персонажів, експериментувати з поведінкою, манерою спілкування та жестами, що дозволяє їй краще зрозуміти соціальні ролі та правила, які існують у суспільстві.

Театральні ігри є одним із найбільш ефективних засобів для розвитку навичок комунікації та соціалізації у молодших школярів. Вони дозволяють створити атмосферу довіри та безпеки, де діти можуть виражати себе, вчитися розуміти інших та працювати в команді. Театральні ігри зазвичай вимагають активної взаємодії між учасниками, що сприяє формуванню у них навичок активного слухання, здатності враховувати точку зору інших і знаходити компромісні рішення [17].

Приклади таких ігор включають «Інтерв'ю з персонажем», «Магічне дзеркало», «Заморожені скульптури» та «Імпровізаційна сцена», де діти мають проявляти творчість, виявляти гнучкість у поведінці та відповідати на дії партнерів. В процесі таких ігор діти вчаться миттєво реагувати на ситуації, аналізувати власні та чужі дії, розуміти емоційний стан інших людей, що сприяє розвитку їхньої емоційної чутливості.

Театральні вправи дозволяють учням набути досвіду у виконанні різних соціальних ролей, що є важливим для розвитку їхнього соціального інтелекту. Кожна роль вимагає від дитини розуміння певних соціальних норм і правил, прийняття на себе відповідальності за свої дії та взаємодії з іншими. Важливо, що такі вправи не є жорстко регламентованими: діти мають можливість проявляти творчий підхід, експериментувати з поведінкою та реакціями, вивчаючи, які дії призводять до позитивних або негативних результатів [18].

Наприклад, у ролі лідера або слухача учні вчаться розуміти, як будувати взаємодію з різними типами особистостей, вирішувати конфлікти, враховувати почуття інших. Це дозволяє дітям краще зрозуміти себе, свої сильні сторони та можливі труднощі, з якими вони можуть стикатися у

реальному житті. Такі знання стають основою для подальшого успішного спілкування у різних соціальних ситуаціях.

Практична діяльність у театральних іграх допомагає дітям розвивати емоційну грамотність – здатність розпізнавати, розуміти та контролювати власні емоції. Наприклад, під час виконання певної ролі діти можуть досліджувати, як різні емоції (гнів, страх, радість, сум) впливають на їхню поведінку та реакції. Вони вчаться виявляти свої почуття та розуміти, як ці емоції можуть бути передані іншій людині.

Використання театральних ігор дозволяє дітям краще розуміти себе і формує у них здатність до саморефлексії. Наприклад, після завершення сцени або гри педагог може запросити учнів поділитися своїми відчуттями і пояснити, що вони відчували у той чи інший момент. Це допомагає дітям усвідомити, як їхні емоції впливають на їхні вчинки, і дає можливість навчитися керувати своїм емоційним станом у різних ситуаціях.

Практичні заняття у театральній діяльності значною мірою орієнтовані на колективні вправи, де діти працюють разом для досягнення спільної мети. Це може включати розподіл ролей, створення імпровізованої сцени або проведення театральної гри, яка потребує від кожного учасника внеску та відповідальності. У таких умовах діти вчаться працювати в команді, довіряти один одному, знаходити спільні рішення та брати на себе відповідальність за успіх чи невдачу групи.

Театральні ігри, які потребують командної роботи, допомагають розвивати у дітей здатність співпрацювати, поважати думку інших, виявляти емпатію та підтримувати одне одного. Наприклад, гра «Живі статуї», де одна група створює зображення, а інша повинна його інтерпретувати, сприяє розвитку взаєморозуміння та командного духу.

Загалом, пріоритет практичної діяльності та використання театральних ігор є важливою умовою соціалізації молодших школярів. Театральні практики забезпечують не лише можливість для творчого вираження, але й сприяють розвитку комунікативних, емоційних та соціальних навичок, які є

необхідними для подальшої успішної адаптації у суспільстві. Діти вчаться активно взаємодіяти з іншими, розуміти себе і оточуючих, що є необхідним для їхнього особистісного розвитку та соціальної зрілості.

4. Підтримка індивідуальних темпів розвитку і особистісного підходу

Кожна дитина має свій унікальний темп розвитку та рівень готовності до соціальної взаємодії. Використання особистісного підходу у театральних заняттях дозволяє врахувати індивідуальні особливості кожного учня, зокрема рівень комунікативних навичок, емоційну зрілість, а також особистісні інтереси. Важливо забезпечити обстановку, де кожна дитина відчуває підтримку і прийняття, що сприяє її розвитку та саморозкриттю.

Завдяки створенню таких педагогічних умов театральне мистецтво стає потужним засобом для забезпечення ефективної соціалізації молодших школярів, оскільки воно надає їм можливість оволодіти базовими соціальними навичками, розвинути емоційний інтелект та навчитися успішно взаємодіяти в соціумі [24].

Підтримка індивідуальних темпів розвитку та особистісного підходу є однією з головних умов успішної соціалізації молодших школярів засобами театального мистецтва. Цей підхід передбачає врахування унікальних особливостей кожної дитини, її темпів розвитку, інтересів та здібностей. Такий підхід дозволяє створити умови, в яких кожна дитина може вільно розвиватися, розкривати власний потенціал та почуватися комфортно у колективі. У театральній діяльності це є особливо важливим, оскільки кожен учень має можливість розвивати свої комунікативні навички, емоційний інтелект і творчі здібності відповідно до власних можливостей та інтересів.

У кожної дитини свої темпи розвитку, інтереси та рівень підготовки до виконання певних завдань. Театральна діяльність у початковій школі передбачає різні аспекти, включаючи гру, акторське мистецтво, рухову активність і навіть емоційне самовираження. Через це важливо забезпечити такі умови, щоб діти могли прогресувати у власному темпі, уникаючи порівнянь з іншими та надмірних очікувань [1].

Наприклад, в одній групі можуть бути діти, які легко адаптуються до соціальних ролей і активно взаємодіють з іншими, тоді як інші учні можуть бути більш замкнутими або відчувати труднощі з емоційним самовираженням. У таких випадках педагог має враховувати індивідуальні потреби кожної дитини і використовувати театральні вправи, що поступово підводять учня до більш активної участі в колективі, не змушуючи його до надмірних зусиль. Гнучкість у підході дозволяє дітям, які відчують труднощі, поступово адаптуватися до вимог театральної діяльності, формуючи позитивне ставлення до роботи в колективі.

Особистісний підхід у театральній педагогіці означає орієнтацію на інтереси, потреби та здібності кожного учня. Педагог має можливість заохочувати дитину до участі у тих видах діяльності, які їй найбільше цікаві або відповідають її здібностям. Наприклад, якщо дитина виявляє інтерес до імпровізації, їй можуть запропонувати виконувати імпровізовані сцени, у яких вона може проявити свою творчість і вміння швидко реагувати на ситуації. Інша дитина, яка краще себе почуває у чітко визначених рамках, може виконувати більш структуровані ролі або брати участь у вправах, де потрібна послідовність дій [36].

Особистісний підхід дозволяє педагогам розвивати у кожній дитині її сильні сторони, підвищуючи самооцінку та мотивацію до подальшої участі у театральних заняттях. Крім того, це допомагає уникнути ситуацій, де діти, що не володіють певними навичками або схильностями, відчують дискомфорт і відмовляються брати участь у колективних завданнях. Підтримка індивідуальних інтересів і здібностей допомагає кожному учневі знайти власне місце у творчому процесі та відчутти себе важливою частиною колективу.

Для реалізації особистісного підходу важливо, щоб педагог забезпечував емоційну підтримку кожної дитини, спрямовуючи її розвиток у позитивне русло. У театральних заняттях молодші школярі часто стикаються з новими для себе завданнями та емоційними переживаннями, такими як хвилювання

перед публікою, страх перед помилкою або труднощі у взаємодії з іншими учасниками. У таких ситуаціях педагог має надавати індивідуальну підтримку кожному учневі, допомагаючи йому подолати страхи, приймати невдачі і вчитися на власному досвіді [60].

Завдяки такій підтримці діти почуваються впевненіше, а їхній інтерес до театральної діяльності зростає. Наприклад, учитель може використовувати методи позитивного підкріплення, надавати кожному учневі зворотний зв'язок про його досягнення і підкреслювати індивідуальні успіхи, навіть якщо вони не є значними порівняно з іншими учасниками. Такий підхід сприяє формуванню у дітей позитивного ставлення до себе та впевненості у власних силах, що є важливими компонентами успішної соціалізації.

Кожна дитина має свій унікальний стиль навчання та сприйняття інформації, тому важливо забезпечити умови, в яких кожен учень може максимально ефективно розвиватися. Деякі діти можуть краще сприймати інформацію через вербальні пояснення та інструкції, тоді як інші – через практичні вправи або візуальні матеріали. У театральному мистецтві це може бути реалізовано через використання різних методів та інструментів, таких як ігри, ролі, рухові вправи, музичний супровід та реквізити. Різноманітність методів дозволяє кожному учневі знайти той підхід, який йому найбільше підходить, і відчувати себе комфортно у процесі навчання.

Наприклад, під час роботи над певною сценою учні можуть пропонувати власні інтерпретації ситуації або обирати, як саме вони бажають виразити свій персонаж, що дозволяє враховувати їхній індивідуальний стиль. Діти з більш розвиненою уявою можуть приділяти більше уваги творчій імпровізації, тоді як інші – дотримуватися чітко визначених рамок. Це допомагає уникати ситуацій, коли учні відчують себе некомфортно через невідповідність методів викладання їхнім потребам та особливостям.

Підтримка індивідуальних темпів розвитку та особистісного підходу допомагає кожній дитині формувати позитивний досвід участі у театральній діяльності, що підвищує мотивацію до подальшого навчання і взаємодії у

групі. Коли дитина відчуває, що її особливості та потреби враховуються, вона стає більш залученою до навчального процесу, відчуває себе цінною частиною колективу і прагне проявляти себе через творчість. Це сприяє формуванню мотивації не лише до участі у театральних заняттях, але і до саморозвитку та особистісного зростання.

Особистісний підхід у театральному навчанні дозволяє дітям розуміти, що їхній внесок є важливим і значущим, а сам процес навчання приносить їм задоволення і відчуття власної цінності. Це створює міцну основу для їхньої подальшої соціалізації, допомагаючи розвивати впевненість у собі, бажання співпрацювати з іншими та позитивне ставлення до себе та своїх здібностей.

Загалом, підтримка індивідуальних темпів розвитку та особистісного підходу у театральній діяльності сприяє не лише формуванню комунікативних і творчих навичок, але й емоційному комфорту, самовизначенню та особистісному зростанню учнів, що є необхідним для їхньої успішної соціалізації.

Висновки до розділу 2.

Таким чином, обґрунтовані педагогічні умови для соціалізації молодших школярів засобами театрального мистецтва свідчать про їхню надзвичайну значущість та необхідність у сучасній початковій школі. Сформульовані умови дозволяють створити оптимальне середовище для розвитку особистості кожної дитини, сприяючи її успішній адаптації до соціальних вимог і формуванню необхідних навичок.

По-перше, створення творчого, емоційно безпечного середовища дозволяє дітям почуватися вільно, відкрито виражати свої почуття та думки, що сприяє розвитку їхнього внутрішнього світу та допомагає подолати страхи чи невпевненість. У цьому середовищі діти навчаються бути уважними до почуттів інших, формують емпатію та толерантність.

По-друге, забезпечення діалогічної взаємодії між учителем та учнями сприяє відкритій комунікації та зміцнює довірчі відносини. Цей підхід допомагає дитині відчувати себе важливою частиною колективу, вчить відстоювати власну позицію, враховуючи при цьому думки та почуття інших. Діалогічна взаємодія формує основу для розвитку навичок активного слухання, поваги та співпраці, які є основою для успішної соціалізації.

Третя умова – пріоритет практичної діяльності і використання театральних ігор – має велике значення для розвитку соціальних і комунікативних навичок. Через гру діти навчаються самостійно приймати рішення, розподіляти ролі, взаємодіяти та вирішувати конфліктні ситуації, що значно сприяє формуванню лідерських якостей, гнучкості та емоційної стійкості.

Четверта умова – підтримка індивідуальних темпів розвитку і особистісного підходу дозволяє дітям відчувати себе комфортно в колективі, розвиватися в темпі, який відповідає їхнім здібностям і потребам. Це підсилює мотивацію до навчання, підвищує самооцінку та створює відчуття індивідуальної цінності, що є важливим фактором для подальшого особистісного зростання та соціальної адаптації.

Таким чином, дотримання цих умов забезпечує не лише формування у дітей соціальних навичок, але й сприяє всебічному розвитку їхніх особистісних якостей. Театральна діяльність, яка відбувається в умовах підтримки, довіри та врахування індивідуальних потреб кожного учня, стає ефективним інструментом соціалізації, допомагаючи дітям краще пізнавати себе, відкриватися іншим та активно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

ВИСНОВКИ

Аналіз науково-методичної, соціологічної та психологічної літератури дозволив систематизувати теоретичні знання та визначити ефективні практичні підходи до реалізації процесу соціалізації молодших школярів у сучасній початковій школі.

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації молодших школярів показав, що цей процес є багатограним і охоплює різні аспекти формування особистості. У психолого-педагогічних дослідженнях соціалізація розглядається як процес інтеграції дитини у соціум шляхом засвоєння норм, цінностей, соціальних ролей і моделей поведінки. Особливого значення вона набуває у період навчання у початковій школі, коли закладається основа соціальних навичок, емоційної стійкості та співпраці.

Розкриття сутності, змісту та механізмів соціалізації в умовах Нової української школи показало, що реформа освіти ставить акцент на інтегративному підході, спрямованому на всебічний розвиток учня. Це передбачає впровадження сучасних методик, серед яких театральне мистецтво виступає потужним інструментом для розвитку соціальних компетентностей.

Театральне мистецтво в освітньому процесі розглядається як ефективний засіб формування комунікативних, емоційних і творчих навичок учнів. Воно сприяє глибшому розумінню міжособистісних відносин, допомагає дітям краще висловлювати свої думки та почуття, долати сором'язливість і формувати впевненість у собі.

Ігрова природа театального мистецтва приваблює молодших школярів та стає ефективним засобом соціального розвитку. Театральна гра поєднує два аспекти: реальність, яка вимагає від дитини активної участі та вирішення практичних завдань, і умовність, що дозволяє зануритися у рольовий світ, позбавлений тиску відповідальності за дії персонажа. Це знімає психологічне напруження, сприяє розвитку уяви, креативності та варіативності мислення, які є важливими для соціального навчання.

Такий підхід також навчає майбутніх педагогів використовувати елементи театрального мистецтва у професійній діяльності. Проте важливо уникати перетворення театральних практик на універсальний метод, визнаючи їхню специфіку та обмеження.

Саме тому важливо для учителів початкових класів посилити увагу до методики соціалізації учнів засобами театрального мистецтва. Інтеграція соціалізуючих та мистецьких знань, умінь і навичок у навчальні програми сприятиме більш усвідомленому та ефективному впливу на соціальний розвиток молодших школярів.

У рамках констатувального етапу дослідження було визначено рівень сформованості соціалізації учнів засобами театрального мистецтва. Результати показали, що попри значний потенціал театральних методів, їх використання у навчальному процесі має нерівномірний характер. Більшість учнів проявляють зацікавленість до театральних занять, проте потребують більшого залучення, підтримки та створення сприятливого емоційного середовища.

Шляхом використання таких методів дослідження як анкетування, спостереження, бесіди та інтерв'ю з вчителями, учнями та їх батьками ми виявили високий потенціал театрального мистецтва як засобу соціалізації учнів Нової української школи. Під час бесід педагоги доводили, що бачать у можливості використання театрального мистецтва ефективний інструмент для розвитку комунікації, співпраці та емоційної стійкості, хоча зазначають про брак ресурсів та методичних матеріалів. Учні, у свою чергу, позитивно ставляться до театральних занять, висловлюючи бажання брати участь у них частіше. Саме тому вважаємо, що зазначені рекомендації будуть доцільними для діяльності Нової української школи:

- ❖ Проводити тренінги для вчителів щодо використання театрального мистецтва у навчанні.
- ❖ Інтегрувати театральну діяльність у позакласну роботу для охоплення більшої кількості учнів.

- ❖ Розробити програми, спрямовані на створення комфортного емоційного середовища для дітей, які відчують труднощі у театральній діяльності.
- ❖ Забезпечити школи необхідними матеріалами та умовами для організації театральних заходів.

Ці заходи дозволять ефективніше використовувати потенціал театального мистецтва для соціалізації учнів у Новій українській школі.

Обґрунтовані організаційно-педагогічні умови сприяли визначенню ключових чинників, які забезпечують успішну соціалізацію молодших школярів засобами театального мистецтва. До них належать створення емоційно безпечного середовища, забезпечення діалогічної взаємодії між учителем і учнями, пріоритет практичної діяльності через використання театральних ігор та підтримка індивідуальних темпів розвитку дитини.

Таким чином, театральне мистецтво є універсальним інструментом для розвитку соціальних компетентностей, оскільки поєднує ігрову природу, емоційне занурення та креативність. Його впровадження у початковій школі не лише допомагає розвивати ключові соціальні навички, а й сприяє гармонійному особистісному зростанню учнів. Результати дослідження можуть бути корисними для розробки методичних рекомендацій і програм підготовки майбутніх педагогів, а також для вдосконалення освітнього процесу в умовах Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. Київ: Лібра, 2006. 224 с.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: Модульне навчання: Навч. посібник / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 220с.
3. Арцишевська М.Р. Теоретико-методичні засади інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти: Автореф. дис... канд.пед.наук / 13.00.09. Київ, 2010. 20 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
5. Бібік Н.М., Бондаренко Л.С., Коваль Н.С., Журавлик: Пробний підручник для 2 кл. чотириріч. і 1 кл. триріч. почат. шк. К.: Освіта, 2006. 122 с.
6. Бібік Н.М. Соціалізація школяра – у базовому змісті початкової освіти. *Початкова школа*. 2008. № 12. С. 10-12.
7. Василюшина Т.В. Емпатійні здібності вчителів: Психологічний аспект. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 4. С. 37-38.
8. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
9. Волинець Л. Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні. *Національна безпека і оборона*. 2001. №1. С. 34-38.
10. Воловик П. Проблеми порівняння ефективності різних форм і методів навчання та виховання. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2011. Випуск II. Квітень-червень. С. 93-102.
11. Гайдамака О., Калініченко О., Масол Л. Календарне планування до програми “Мистецтво”, 1 клас. *Початкова школа*. 2003. № 5. С. 41-43.
12. Гайдамака О. Мистецтво в початковій школі: проблеми та пошуки. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 3. С. 3-5.

13. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
14. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи, 2012. С.99.
15. Державний стандарт початкової загальної освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
16. Заверико Н., Зверєва І. Історико-теоретичний аналіз досліджень проблеми соціалізації особистості. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С.49-59.
17. Зайцева І.С. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04/ Центральный інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. К., 2011. 20 с.
18. Захарчук З., Пищечкіна Т. Урок читання казки з використанням елементів театральної педагогіки. *Початкова школа*. 2001. № 12. С. 37-41.
19. Зімакова Л. Роль театрального мистецтва у соціалізації молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / Ред. кол.: Н.С. Побірченко (гол. ред.) та інші. К.: Наук. світ, 2002. Випуск 5. 313 с. С. 211 – 218.
20. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Науково-методичний посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
21. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
22. Карташова П. Шляхи соціалізації особистості. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С.155 - 167.

- 23.Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка. Соціальна робота: Навчальний посібник. К.: ІЗМН, 2007. 392 с.
- 24.Комаровська О. Театральне мистецтво в курсі “Художня культура України”. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 4. С. 26-39.
- 25.Конвай В. Театральне мистецтво у нас – дуже любить кожен клас! *Початкова школа*. 2003. № 2. С.49-51.
- 26.Кононко О. Розвинена особистість як гарант життєвої компетентності. *Початкова школа*. 2001. № 3. С. 10-15.
- 27.Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. Київ: Віра ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
- 28.Лещенко М.П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: Навчально-методичний посібник. К.: АСМІ, 2003. Ч. 1. 304 с.
- 29.Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків: “ОВС”, 2002. 400 с.
- 30.Луговий В. Освіта і соціалізація людини. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С.16-28.
- 31.Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.
- 32.Мазоха Д. Фактори адаптації учнів-початківців до шкільного середовища. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2005. 548 с. С.507-512.
- 33.Макаренко А.С. Педагогічна поема. Київ: Радянська школа, 1977. 508 с.
- 34.Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2011. № 1. С. 2-5.
- 35.Масол Л. Особливості впровадження програми “Мистецтво” у контексті предметно-інтегративної освіти. *Початкова школа*. 2003. № 4. С. 42- 44.

- 36.Мирополюська Н. Театральне мистецтво в школі. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 1. С. 25-27.
- 37.Національна доктрина розвитку освіти / Затверджено Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал*. 2002. № 2. С. 9-27.
- 38.Негоденко І., Заїка Л., Сучак Ю. Взаємодія педагогів і батьків у процесі адаптації дитини та її соціалізації. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С.513-518.
- 39.Орлов В. Мистецтво і педагогічні технології. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 1. С. 8-12.
- 40.Палій Н.В. Педагогічна корекція емоційної сфери молодших школярів у процесі художньо-ігрової діяльності: Автореф дис... канд.. пед. наук.: 13.00.04 – теорія і методика виховання. Тернопіль, 2000. 20 с.
- 41.Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища шк., 2000. 380 с.
- 42.Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К.: Рута, 2001. – 320 с.
- 43.Рибалка В.В. Перспективи розвитку психологічної культури особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць* / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. Київ, 2003. 680 с. С. 575-583.
- 44.Роменець В.А. Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. К.: Либідь, 2001. 288 с.
- 45.Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посіб. К., 2002. 270 с.
- 46.Русова С.Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.1 / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. К.: Лебідь, 1997. 272с.

- 47.Слісаренко В., Лукашевич М. Соціальна адаптація людини: сутність, функції, процес. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2004. 548 с. С.7-16.
- 48.Смікал В.О. Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва: Дис. ... канд. пед.наук: 13.00.04 / ІПППО АПН України. К., 2001. 193 с.
- 49.Соломаха С.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до керівництва театральною діяльністю молодших школярів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / ІПППО АПН України. К., 1995. 24 с.
- 50.Сорокіна О. У пошуках навчання ретельного і привабливого: режисура уроків читання (Із царини театральної педагогіки). *Початкова школа*. 2011. № 4. С. 17-18.
- 51.Соціальна педагогіка. Навч.-методичний посібник: Програма курсу “Основи соціалізації особистості” / За ред. А.Й. Капської. К.: ІЗИН, 2008. 220 с.
- 52.Суровцев В.В. Театральна педагогіка як ресурсний центр особистості учня (Опис власного досвіду). *Початкова школа*. 2002. № 8. С. 40-43.
- 53.Сухомлинська О. Права дитини в контексті історичних і сьогоденних реалій. *Педагогічна газета*. 2003. № 2 (103). С. 7.
- 54.Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим небом: Казки, притчі, оповідання / Упоряд. О.В. Сухомлинські. К.: Освіта, 1991. 191 с.
- 55.Тарасенко Г.С. Дивосвіт: Технологія естетико-екологічного виховання. 2-е вид., із змінами. К.: Рута, 2010. 208 с.
- 56.Театр у школі: Книга для вчителя / Упорядник Н.Є. Миропольська. К.: Рад. школа, 2009. 155 с.
- 57.Теорія драми в історичному розвитку: Хрестоматія / Заг. ред. О.І. Білецького. Вид.2-ге. К.: Мистецтво, 2000. 626 с.
- 58.Шапран О., Шапран Ю. Деякі аспекти соціальної адаптації дітей в Україні. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С.337-342.

- 59.Шахрай В. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій підлітків у діяльності дитячого театру. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 66-68.
- 60.Швидка С.О. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя засобами театрального мистецтва: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04.К., 1996. 177 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів Нової української школи

Тема: Особливості соціалізації учнів Нової української школи засобами театрального мистецтва

Мета: Дослідити думку вчителів щодо впливу театрального мистецтва на соціалізацію учнів та визначити умови для його ефективного використання в освітньому процесі.

1. **Як Ви оцінюєте рівень соціалізації учнів у Вашому класі?**

- Високий
- Середній
- Низький

2. **Чи використовуєте Ви елементи театрального мистецтва у своїй педагогічній практиці?**

- Так
- Ні

3. **Які форми театральної діяльності Ви застосовуєте?**
(Можна обрати кілька варіантів)

- Інсценізація казок
- Рольові ігри
- Театральні гуртки
- Показ мініспектаклів
- Інше (вказіть)

4. **На Вашу думку, які соціальні навички учні розвивають під час театральних занять?**

- Комунікація

- Співпраця
- Лідерство
- Емоційна стійкість
- Інше (вказіть)

5. Чи відчуваєте Ви потребу в додаткових методичних матеріалах для роботи з театральним мистецтвом?

- Так
- Ні

6. Що, на Вашу думку, найбільше перешкоджає впровадженню театральних практик у навчальний процес?

- Брак часу
- Недостатня підготовка вчителів
- Відсутність ресурсів (реквізит, сцена тощо)
- Інше (вказіть)

7. Оцініть, наскільки театральне мистецтво сприяє соціалізації учнів (за шкалою від 1 до 5).

- 1 – не сприяє
- 5 – дуже сприяє

Анкета для учнів сучасної початкової школи

Тема: Особливості соціалізації засобами театрального мистецтва

Мета: З'ясувати, як учні сприймають театральні заняття та їх вплив на взаємодію в колективі.

1. **Чи подобаються тобі театральні заняття?**
 - Так
 - Ні
2. **Що найбільше тобі подобається у театральних заняттях?**
 - Грати ролі
 - Співати чи танцювати
 - Спілкуватися з однокласниками
 - Дізнаватися щось нове
 - Інше (вкажи)
3. **Чи допомагають театральні заняття краще спілкуватися з однокласниками?**
 - Так
 - Ні
4. **Чи відчуваєш ти себе впевненіше після участі в театральних постановках?**
 - Так
 - Ні
5. **Чи важко тобі виконувати роль у театральних постановках? Якщо так, то чому?**
 - Ні, не важко
 - Так, важко (вкажи причини)
- 6.

7. **Що ти вважаєш найважливішим у театральній грі?**

- Робота в команді
- Можливість проявити себе
- Вивчення чогось нового
- Інше (вкажи)

8. **Чи хотів/ла б ти більше займатися театральним мистецтвом у школі?**

- Так
- Ні

**Ігри та вправи для соціалізації молодших школярів засобами
театрального мистецтва**

Театралізована гра «Ріпка»

(за мотивами української народної казки)

Мета: розвивати у дітей виразність інтонації, міміки рухів; виховувати почуття колективізму, взаємодопомоги.

Підготовка до гри: демонстрація мультфільму «Ріпка».

Матеріал: шапка, палиця (можливо, борода) для діда; хустка, фартух для баби; косиночка для онучки; атрибути для зображення тварин.

Примітка. За бажанням дітей у грі можуть брати участь й інші персонажі.

Дійові особи: Ведуча, Дід, Баба, Онучка, Собачка Жучка, Кішка Мурка, Мишка

Хід гри

Організовуючи першу гру, керівник гуртка повідомляє дітям, що в гостях у них сьогодні народна казка. Керівник показує атрибути, шапочки, а діти здогадуються, з якою казкою відбудеться зустріч. Керівник приміряє шапочки різним дітям, щоб викликати у них бажання пограти. Для першої гри обирає тих, хто краще може виконати роль і буде зразком для інших дітей. Решта дітей — поки глядачі. Разом із ними керівник вирішує, де житиме сім'я діда і баби, де розташувати їх город. Нагадує дітям-«артистам», що вони братимуть участь у грі по ходу казки. Роль ведучого належить керівнику гуртка.

Ведуча. Посадив дід ріпку. (За допомогою міміки і жестів схвалює старанність і працьовитість діда.) Виросла ріпка велика-превелика. («Уражена» її розмірами.) Почав дід ріпку із землі тягнути...

Усі. Тягне-потягне - витягнути не може.

Ведуча. От таку ріпку виростив дід, що і упоратися з нею не може! Але у нього є багато помічників. Кого покличемо?

Дід. Бабцю, допоможи!

Ведуча. Не йде бабця, бо не чує. Клопочеться по господарству. Поклинемо бабцю?

Усі. Бабцю, допоможи!

Бабця. Йду, йду!

Ведуча. Бабця а дідуся, дідусь за ріпку — тягнуть потягнуть, а витягнути не можуть. (Передає здивування від того, як міцно ріпка сидить у землі.) Покликала бабця онучку.

Бабця. Онучко, допоможи!

Ведуча. Поспішає онучка на допомогу старим.

Онучка. Йду, йду!

Ведуча. Онучка за бабцю, бабця за дідуся, дідуся за ріпку...

Усі. Тягнуть-потягнуть, а витягнути не можуть. (Здивовані.)

Ведуча. Покликала онучка собачку Жучку. Жучка не затрималася...

Жучка. Гав-гав-гав, біжу!

Усі. Жучка за онучку, онучка за бабцю, бабця за дідуся, дідусь за ріпку — тягнуть-потягнуть, а витягнути не можуть. (Дуже засмучені.)

Ведуча. Покликала Жучка кішку.

Жучка. Мурко, допоможи!

Ведуча. Не йде кішка, лежить-вилежується, не слухає Жучку. Давайте покличемо її всі разом.

Усі. Мурко, йди-но сюди! Не впораються без тебе!

Мурка. Йду, йду!

Усі. Кішка за Жучку, Жучка за онучку, онучка за бабцю, бабця за дідуся, дідусь за ріпку — тягнуть-потягнуть, а витягнути не можуть. (Терпець глядачів і «акторів» уривається, на їх обличчях — відчай від нескінченних невдач.)

Ведуча. Покликала кішка мишку. Мишка пискнула від страху, але все-таки поспішила на допомогу. (Підбадьорює мишку, заспокоює її.)

Усі. Мишка за кішку, кішка за Жучку, Жучка за онучку, онучка за бабцю, бабця за дідуся, дідусь за ріпку — тягнуть потягнуть, і витягнули ріпку! (Радіють.)

Рекомендації до гри

Якщо діти хочуть продовжити гру самостійно, керівнику необхідно допомогти їм надіти атрибути. Для другої гри виконавців ролей можна обирати за допомогою лічилок, загадок або ж оцінюючи виразність наслідування дитиною персонажу. Під час гри необхідно спонукати дітей промовляти ланцюжок: онучка за бабцю, бабця за діда тощо.

Якщо дітей, які бажають «потягнути ріпку» багато, можна запропонувати шапочки інших героїв, які прийшли на допомогу.

Гра буде веселою, якщо ведуча під час гри говоритиме приблизно таке:

— Бабусю, вам не важко працювати на городі? Онучка вам допомагає?

— Дідусю, чи часто ви поливаєте ріпку, свій город? А хто вам допомагав?

Що ще росте на ваших грядках? тощо.

Наприкінці гри, коли «витягнута ріпка» лежатиме на землі, керівнику доцільно запропонувати дітям поводити хоровод навколо такої великої ріпки, улаштувати свято врожаю. Можна запросити гостей, сусідів, щоб вони подивилися, яка красива ріпка виросла на городі, пригостити їх.

Сюжетно-рольова гра

Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності з основ здоров'я з теми «Дитина вдома. Побутові небезпеки».

Аналіз ситуацій.

Ситуація 1.

Входить кіт з мишенятами, які плачуть, і говорять:

-Розкажіть, що з вами сталося?

1-ше мишеня. Хотів відрізати хліб, порізав лапу.

Кіт. Необхідно стежити, щоб під лезо не потрапили пальці, різати завжди в напрямі «від себе».

2-ге мишеня. Хотів води набрати у відро, заправся і забув зачинити кран. Затопило всю ванну.

Кіт. Треба було не йти та стежити, поки не набереться відро.

3-тє мишеня. Я поранився об кинуту пилку. Працював з інструментами і забув прибрати.

Кіт. Слід прибрати на місце небезпечні предмети.

4-те мишеня. Я обпікся об гарячу каструлю.

Кіт. Треба було брати її прихватками.

Мишенята. Спасибі, друже, виручив. Допоміг розібратися.

Повідомлення теми та мети заняття

-Що сталося з мишенятами? (Вони балувалися, були необережними, тому виникли небезпечні ситуації.)

-А що таке небезпечні ситуації? (Ще ситуації, у яких життю і здоров'ю людини щось загрожує.)

-Які небезпечні ситуації можуть трапитися?

-Що повинна робити людина, щоб уникнути небезпеки? (Дотримуватися правил безпеки. Має бути готова до небезпеки.)

-Сьогодні ми поговоримо про будинок, де живе кожен з нас, і про звичайні речі в нашій оселі.

Ситуація 2.

Вбігають мишенята і хапаються за животи:

- Ой, погано, животик болить. Лапки не йдуть... (Непритомніють, поруч лежить баночка з-під ліків, Кіт бігає навколо них і голосить.)

Кіт. Діти, що треба робити? (Треба викликати швидку допомогу по телефону 103. Привести до тями. Промити шлунок, викликати блювоту.)

Ситуація 3. «Дзвінок у "Швидку"» Кіт дає дітям телефон:

-Дзвоніть.

-Так, «Швидка» слухає. Що сталося? Діти. Мишенята отруїлися.

-Які ознаки говорять про отруєння? Чим отруїлися?

Діти. Отруїлися ліками, аспірином. У них болять животи, нудота, запаморочення.

-Що зробити, перш ніж зателефонувати?

Діти. Промили шлунок, викликали блювоту.

-Ваша адреса?

Діти. Вул. Мишача, 4.

-Чекайте.

Лікар оглядає мишенят, забирає до лікарні.

-Запам'ятайте, що ліки без лікаря приймати небезпечно!

Розповідь керівника про побутову хімію

-Небезпечні також предмети побутової хімії: лаки, фарби, розчинники, есенція, а також пральні порошки, засоби для миття посуду, засоби від тарганів. Вони отруйні і вибухонебезпечні, повинні зберігатися окремо, наприклад, в коморі. На етикетках пляшок має бути напис «Небезпечно».